

LAITOSASUMISESTA PÄÄMIE- HEKSI

Aikuisen kehitysvammaisen muuttaminen
laitoksesta asumispalveluyksikköön

Miia Autio

Opinnäytetyö
Toukokuu 2015
Sosiaalialan ko.
Sosiaalinen kuntoutus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan ko.

AUTIO, MIIA:

Laitosasumisesta päämieheksi

Aikuisen kehitysvammaisen muuttaminen laitoksesta asumispalveluyksikköön

Opinnäytetyö 51 sivua, joista liitteitä 3 sivua

Toukokuu 2015

Opinnäytetyön tarkoituksena oli dokumentoida koettua tietoa asumisen muutoksista siirryttäessä laitosasumisesta yksilöllisempään asumiseen. Tutkimustehtävänäni oli tutkia aikuisten kehitysvammaisten ihmisten asumisen muutoksia laitosasumisesta asumispalveluyksikköön muuton jälkeen. Tavoitteenani oli selvittää mikä asumisessa on muuttanut Ylisen hoiva- ja kuntoutuskeskuksesta muuton jälkeen KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalveluyksikössä asukkaiden, työntekijöiden ja läheisten kokemana.

Opinnäytetyö toteutettiin yhteistyössä KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalveluiden kanssa. Tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, joka toteutui strukturoituna yksilöhaastatteluna. Laadullinen tutkimus palveli opinnäytetyötä parhaiten, kun tarkoituksena oli saada selville ihmisten kokemuksia ja ajatuksia. Opinnäytetyötä varten haastateltiin kolmea asumispalveluyksikössä työskentelevää ohjaajaa, kahta asukkaiden läheistä sekä yhtä asukasta.

Haastateltavat kokivat huomattavimpina muutoksina asumisen suhteen asumisyksikön sijainnin sekä palveluiden käytön muuttumisen. Metsästä on muutettu hienostoalueelle ja nyt tarpeelliset palvelut saadaan sieltä, mistä muutkin ihmiset ne saavat. Haastateltavat vastasivat kysymyksiin melko yhdenmukaisesti, mutta vastauksissa oli myös pieniä eroja. Näkemyksien erilaisuus johtui siitä, että ohjaajat miettivät muutoksia sekä oman työnsä kannalta että asukkaan kannalta. Läheisten vastauksissa ei ollut työnäkökulmaa. Päämiehen kokemusmaailmassa merkittävä asia oli ympäristöön ilmestyneet koirat.

Laitosasumisen purkaminen on loppuillaan ja erilaiset kehitysvammaisten itsemääräämiseen, asumiseen ja elämiseen liittyvät hallinto-ohjelmat ovat osin kesken. Tavoitteena on saada purettua laitosasuminen kokonaan vuoteen 2020 mennessä. Tarkoituksena on myös parantaa kehitysvammaisten osallisuutta ja itsemääräämistä sekä vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Nämä tulevat näkymään lakimuutoksina. Kehitysvammaisten ihmisten oikeuksia ajetaan yhteiskunnassa yhä enemmän. Toivottavasti tulevaisuudessa ei puhuttaisi enää erityisesti ”kehitysvammaisten oikeuksista ja itsemääräämisestä”, vaan ne olisivat samat kuin kenellä tahansa ihmisellä.

Asiasanat: kehitysvammaisuus, laitoshoido, asumispalvelut, itsemääräämisoikeus, sosiaalinen osallisuus

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

Miia Autio:

Moving from Institutional Care to Housing Services
A Case Study of Adults people with Intellectual Disabilities

Bachelor's thesis 51 pages, appendices 3 pages

May 2015

The purpose of this thesis was to document experienced information about the changes in the living environment of the people with intellectual disabilities. The objective of the thesis was to clarify what has changed in the living after the institutional care. The idea for the thesis was created in the practical training in KVPS Tukena Ltd Vuores housing services.

The study was carried out in co-operation with Vuores housing services. The thesis was a qualitative study. The data were collected using structured individual interviews. The data were gathered by interviewing six persons: three employees, two next of kin and one resident. The data were analyzed using qualitative content analysis.

The interviewees experienced the location of the living and changes in the use of services as the most considerable changes. All the interviewees were fairly unanimous in regard to the answers. The most significant change for the resident was dogs which had appeared in the neighborhood.

In the future the objective of Finland will be changing all institution living into housing services by the year 2020. The purpose is also to improve the mentally disabled's inclusion and autonomy.

Key words: intellectual disability, institutional care, housing services, self-determination, social inclusion

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTUS.....	8
2.1	Lähtökohdat ja tarkoitus	8
2.2	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	9
2.3	Tutkimusmenetelmä ja aineiston hankinta.....	11
2.4	Tutkimusaineiston analyysi	12
3	KEHITYSVAMMAISUUS JA HISTORIA	14
3.1	Kehitysvammaisuuden määritelmä.....	14
3.2	Historiaa kehitysvammaisuudesta ja kehitysvammaisten asumisesta	15
4	KEHITYSVAMMAISTEN ASUMINEN JA ASUMISPALVELUT	17
4.1	Laitosasuminen ja nykytilanne	17
4.2	Itsemääräämisoikeus	19
4.3	Sosiaalinen osallisuus	20
4.4	Kehitysvammaisten ihmisten asumista säätelevät lait	21
4.5	Asumispalvelut	22
4.6	Asumispalvelun laatusuositus.....	24
5	HAASTATELTAVIEN VASTAUKSET	26
5.1	Esihaastattelut ja niistä saatu informaatio.....	26
5.2	Metsästä hienostoalueelle	27
5.3	Palveluiden piiriin.....	28
5.4	Sosiaalisten suhteiden vahvistuminen.....	30
5.5	Ajasta kilpailua	31
5.6	Pienistä ja karuista huoneista isoihin ja viihtyisiin.....	32
5.7	Ulkotöistä päivätoimintakeskuksiin.....	33
5.8	Vapaa-ajan rajattomat mahdollisuudet	34
5.9	Ajatuksia muutoksesta	35
6	YHTEENVETO	37
7	POHDINTA.....	42
7.1	Opinnäytetyöprosessi.....	42
7.2	Eettisyys ja luotettavuus	42
7.3	Jatkotutkimusideat	44
	LÄHTEET.....	46
	LIITTEET	49
	Liite 1. Haastattelukutsu.....	49
	Liite 2. Haastattelurunko	50

Haluan kiittää suuresti kaikkia haastattelijoitani saumattomasta yhteistyöstä sekä KVPS Tukena Oy:tä ja Vuoreksen asumispalveluja siitä, että sain toteuttaa opinnäytetyöni kanssanne.

1 JOHDANTO

Suoritin työharjoittelun KVPS Tukena Oy:n kehitysvammaisten päivätoimintayksikkö Sinikkelossa, jossa viihdyin erittäin hyvin. Sen seurauksena pääsin kesätöihin saman organisaation KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalveluille. Olin saanut valtavan kipinän kehitysvamma-alaan. Keskustellessamme asukkaiden muuttuneista toimintavoista KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalveluyksikköön muuton jälkeen, syttyi minulle ajatus opinnäytetyöstä. Silloinen asumispalveluyksikön johtaja kiinnostui ideastani, ja aloin heti pohtia mitä alkaisin selvittää. Aiheet vaihtelivat paljon. Lopulta sain aiheen rajattua monien palavereiden ja pohdintojen jälkeen.

Tutkimustehtäväkseni muotoutui tutkia kehitysvammaisten ihmisten asumisen muutoksia laitosasumisesta asumispalveluyksikköön muuton jälkeen. Tavoitteenani oli selvittää mikä asumisessa on muuttunut muuton jälkeen KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalveluyksikössä asukkaiden, työntekijöiden ja läheisten kokemana. Tutkimuksen aineiston keräsin haastattelemalla.

Palvelurakenteissa on tapahtunut muutoksia kehitysvammaisten henkilöiden suhteen. Vuonna 2010 käynnistettiin Suomen vammaispoliittinen ohjelma (VAMPO) vuosiksi 2010–2015. ”Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle” ohjelman tavoitteena on turvata vammaisten henkilöiden oikeudenmukainen yhteiskunnallinen asema. Ohjelmassa on viisi ehdotuskokonaisuutta, jotka ovat seuraavat: 1) YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointi 2) Vammaisten henkilöiden sosioekonomisen aseman parantaminen ja köyhyiden torjunta 3) Vammaisten henkilöiden on saatava tarvitsemansa palvelut ja niiden on oltava laadukkaita kaikkialla Suomessa 4) Yhteiskunnan esteettömyyden lisääminen sekä 5) Vammaistutkimuksen vahvistaminen, vammaisuutta koskevan tiedon lisääminen sekä laadukkaiden menetelmien kehittäminen vammaispolitiikan tueksi. Kehitysvammaisten asumisen ohjelma (KEHAS) käynnistettiin myös vuonna 2010 vuosiksi 2010–2015, jonka tavoitteena on, että vuoden 2020 jälkeen kukaan kehitysvammaisen henkilö ei asu enää laitoksessa. (VAMPO – vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2010–2015 2014)

Opinnäytetyöraportissani käyn ensin läpi opinnäytetyön tarkoituksen, esittelen yhteistyötahon ja kerron tutkimukseni toteutuksesta. Seuraavaksi avaan asiaa kehitysvammaisuudesta ja kehitysvammaisten asumispalveluista, jonka jälkeen kerron tutkimukseni

tulokset ja esittelen yhteenvedon. Lopuksi olen pohtinut koko opinnäytetyöprosessia, tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta ja mahdollisia jatkotutkimusideoita.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTUS

2.1 Lähtökohdat ja tarkoitus

Idea opinnäytetyöhöni lähti kesällä 2013 ollessani kesätöissä KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalveluilla. Kahvipöytäkeskusteluissa tuli puheeksi asukkaiden kehittyneet ja muuttuneet tavat toimia arjessa verrattuna aiempaan asumiseen. Ajankohtaisessa keskustelussa oli pinnalla keskustelut kehitysvammaisten asumisesta ja erilaisia valtioneuvoston ohjelmia kehitysvammaisten yhteiskunnallisen aseman parantamisesta sekä laitosasumisen purkamisesta. Kiinnostuin aiheesta ja päätin alkaa työstää asumisen muutos teemasta opinnäytetyötä. Olin kyseisenä vuonna itse ensimmäistä kertaa työharjoittelussa ja töissä kehitysvammaisten kanssa ja oma kokemukseni sekä tieto alasta olivat melko vähäisiä. Siitäkin syystä mieleni teki tutustua ja paneutua aiheeseen syvemmin.

Opinnäytetyöni käsittelee Ylisen hoiva- ja kuntoutuslaitoksesta KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalveluyksikköön muuttaneiden kehitysvammaisten ihmisten asumisen muutoksia. Opinnäytetyön tarkoituksena on dokumentoida koettua tietoa asumisen muutoksista siirryttäessä laitosasumisesta yksilöllisempään asumiseen. Olen haastatellut muutamia työntekijöitä, jotka ovat olleet töissä sekä Ylisen hoiva- ja kuntoutuslaitoksessa että KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalveluilla, asukkaiden läheisiä ja yhtä asukasta.

Yhteistyötahonani toimii KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalvelut. KVPS Tukena Oy on Kehitysvammaisten Palvelusäätiön ostopalvelutoimintaansa varten perustama valtakunnallinen palveluiden tuottaja, jonka palvelut on suunnattu kehitysvammaisille ja erityistä tukea tarvitseville ihmisille. KVPS Tukena Oy tuottaa asumis-, päivätoiminta-, tilapäis- ja tukiasumisen palveluita sekä henkilökohtaista apua. Palveluiden suunnittelussa ja tuottamisessa korostetaan asiakkaiden osallisuutta. Keskeinen KVPS Tukena Oy:n toimintaa ohjaava arvo on ihmisarvon kunnioitus, joka toimii hyvän elämän perustana. (Mukana hyvässä elämässä – KVPS Tukena Oy)

KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalvelut on ollut toiminnassa lokakuusta 2012 lähtien. Vuoreksen asumispalvelut (käytän tästä eteenpäin tätä lyhennettä) tarjoavat

oman kodin erityistä tukea tarvitseville ihmisille. Vakituiseen asumiseen paikkoja on 15 ja tilapäisasumiseen kaksi. Vuoreksen asumispalveluyksikkö koostuu yhdestä viiden ja kahdesta kuuden asukkaan kotiryhmästä. Jokaisessa kotiryhmässä on yhteinen olohuone sekä keittiö. Kaikilla on omat asunnot, jossa on huone ja kylpyhuone sekä keittiövaraus. Suurin osa asukkaista on muuttanut Ylisen hoiva- ja kuntoutuskeskuksesta. (Vuoreksen asumispalvelut – KVPS Tukena Oy)

Vuoreksen asumispalvelut tarjoavat apua ja ohjausta asumiseen jokaisen asukkaan yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden mukaan. Useat asukkaista tarvitsevat paljon tukea päivittäisissä toiminnoissa. Lähtökohtana on asukkaan elämän kokonaisvaltainen huomiointi ja hänen osallistumisensa häntä koskeviin palveluiden suunnitteluun ja päätöksiin. (Vuoreksen asumispalvelut – KVPS Tukena Oy)

2.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimustehtävänäni on tutkia kehitysvammaisten ihmisten asumisen muutoksia laitostasumisesta asumispalveluyksikköön muuton jälkeen. Suomessa on arviolta noin 40 000 kehitysvammaista ihmistä, joista kehitysvammalaitoksissa asui vielä 2010 luvun lopulla 1790 henkilöä. Valtioneuvosto teki vuonna 2010 periaatepäätöksen ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palveluiden järjestämiseksi.

Ohjelman tavoitteena vuosille 2010–2015 ovat seuraavat seikat: 1) vähentää laitospaikkoja nopeasti, suunnitelmallisesti ja hallitusti 2) mahdollistaa aikuisten kehitysvammaisten muuttaminen lapsuudenkodeistaan tarjoamalla siihen tarvittavia asumisratkaisuja, yksilöllisiä palveluja ja tukea 3) lisätä asuntotarjontaa pitkäaikaisesta laitoshoidosta muuttaville kehitysvammaisille sekä lapsuudenkodista muuttaville aikuisille kehitysvammaisille ja 4) tuottaa yhteensä 3 600 kehitysvammaisille henkilöille tarkoitettua asuntoa, vuosittain noin 600 asuntoa. Päämääränä on, ettei vuoden 2020 jälkeen yksikään kehitysvammaisen asu enää laitoksessa. Hallitus sitoutuu tällä periaatepäätöksellä jatkamaan kehitysvammahuollon rakennemuutosta ja kehittämään sellaisia palveluja, jotka mahdollistavat myös vaikeimmin vammaisten ihmisten asumisen lähiyhteisöissä. (Kehitysvammaisten asumisohjelma (KEHAS) 2015)

Pirkanmaalla Ylöjärvellä sijaitsee yksi Suomen kehitysvammalaitoksista, Ylisen hoiva- ja kuntoutuskeskus. Vuodenvaihteessa 2013–2014 Ylisen hoiva- ja kuntoutuskeskuksessa oli vielä 191 asukasta ja vakinaista henkilökuntaa noin 260. Palvelurakennemuutos on edennyt Pirkanmaalla nopeasti ja laitoshoidtoa on pienennetty merkittävästi. Ylisen hoiva- ja kuntoutuskeskuksen toiminta olisi tarkoitus saattaa loppuun 2017 vuoteen mennessä kokonaan, mutta hyvin todennäköisesti näin tapahtuu jo aiemmin. Pirkanmaan sairaanhoitopiiri on toteuttanut erilaisia asumispalveluhankkeita lähikuntien kanssa yhteistyössä, joiden myötä asukkaita on siirtynyt asumispalveluyksiköihin. Ylisen hoiva- ja kuntoutuskeskuksesta on muuttanut asukkaita muun muassa Tampereen Kalkun sekä Vuoreksen, Mänttä-Vilppulan, Ylöjärven, Nokian, Pirkkalan ja Kangasalan asumispalveluyksiköihin. (Ylinen ponnistaa kohti Pitkäniemeä 2014)

Ylisen hoiva- ja kuntoutuskeskuksesta muutti KVPS Tukena Oy:n Vuoreksen asumispalveluyksikköön vuonna 2012 lokakuussa laitosasumisen lakkauttamisen vuoksi yhteensä 12 asukasta. Vuoreksessa on asukkaita yhteensä 17, joten suurin osa asukkaista on muuttanut Ylisen hoiva- ja kuntoutuskeskuksesta.

Tavoitteenani on selvittää mitkä asiat muuttuivat kehitysvammaisten aikuisten asumisessa muuton jälkeen Vuoreksen asumispalveluyksikössä asukkaiden, työntekijöiden ja läheisten kokemana.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Kuinka huomattavia asumisen muutokset ovat aikuisen kehitysvammaisen kohdalla siirryttäessä laitosasumisesta asumispalveluyksikköön?
- Ovatko kokemukset asumisen muutoksista erilaiset asukkaana, työntekijänä ja läheisen näkökulmasta?
- Millaisena asumisen muutokset on koettu kehitysvammaisen itsensä, hänen läheisensä ja henkilökunnan näkökulmista?

Vastauksia tutkimuskysymyksiini hain haastattelemalla kuutta henkilöä. Haastateltaviani oli kolme Vuoreksen asumispalveluyksikössä työskentelevää ohjaajaa, kaksi asukkaiden läheistä ja yksi päämies eli asukas. Opinnäytetyöni koski Vuoreksen asumispalveluyksikköä.

2.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston hankinta

Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Se palvelee tutkimustani parhaiten, kun on kyse ihmisten kokemuksista ja ajatuksista. Laadullinen tutkimus tarkoittaa sellaista tutkimusta, jonka avulla pyritään tuloksiin ilman tilastollisia tai muita määrällisiä eli kvantitatiivisia keinoja käyttäen. Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä yleistyksiin, kun taas määrällisessä tutkimuksessa pyritään. Laadullisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita asioiden merkityksistä, siitä kuinka ihmiset näkevät ja kokevat reaalia maailmaa. Tutkimuksen tavoitteena ovat ihmisen omat kuvaukset koetusta todellisuudesta. Laadullisessa tutkimuksessa yhtenä erityispiirteenä voisi mainita, ettei tällä tutkimusmenetelmällä ole tavoitteena totuuden löytäminen tutkittavasta asiasta. Laadullisessa tutkimuksessa työvälaineisiin liittyy usein suora kontakti tutkijan ja tutkittavan välille, tutkija menee kentälle ilmiön pariin haastattelemaan tai havainnoimaan. (Vilka 2005, 97–98; Kananen 2008, 24–25)

Tutkimuksen aineiston keräsin haastatteleamalla kolmea työntekijää, kahta asukkaiden läheistä sekä yhtä asukasta. Kaikki työntekijät olivat olleet töissä Ylisellä (käytän tästä eteenpäin Ylisen hoiva- ja kuntoutuskeskuksesta nimitystä Ylinen) ennen siirtymistä Vuoreksen asumispalveluille, läheiset olivat myös olleet asukkaiden elämässä mukana pitkään ja haastateltava asukas oli asunut Ylisellä kauan ennen muuttoa Vuoreksen asumispalveluille. Valitsin haastateltavat niin, että heillä kaikilla oli omakohtaista tietoa ja kokemusta Ylisestä sekä Vuoreksen asumispalveluista. Päämieshaastatteluja oli alun perin kaksi. Toinen haastateltava kuitenkin keskeytti haastattelun ensimmäisen kysymyksen jälkeen, joten informaatiota sain vain yhdestä haastattelusta.

Laadullista tutkimusmenetelmää käytettäessä tutkimusaineistoa voi kerätä monella tavalla. Usein menetelmäksi valitaan ihmisten kokemukset puheen muodossa, jolloin aineistoa kerätään haastatteluilla. Haastattelut voidaan jakaa neljään luokkaan; strukturoitu haastattelu, puolistrukturoitu haastattelu, teemahaastattelu ja avoin haastattelu. Strukturoitu haastattelu on tiukasti ennakkoon määritelty ja suunniteltu haastattelu, kun taas avoimessa haastattelussa on määritelty vain aihealue. Puolistrukturoituun haastatteluun on mietitty kysymykset mutta ei vastausvaihtoehtoja ja teemahaastattelussa on mietitty

valmiiksi aihealueet eli teemat joita haastattelussa käydään läpi. (Vilka 2005, 100; Kananen 2008, 73)

Tutkimusmenetelmäkseni muodostui harkintojen jälkeen puolistrukturoitu yksilöhaastattelu. Koska tiesin millaisia asioita haluan tutkimuksessani asumisen muutoksen suhteen saada selville, pystyin tekemään melko tarkat kysymykset.

Kysymyksiä muodostaessani menettelin seuraavasti. Määrittelin ensiksi teemat, joista halusin tietoa. Niiden alle muodostin melko yksityiskohtaiset kysymykset. Haastattelurungon viimeisenä kohtana oli vielä vapaamuotoinen vastausmahdollisuus siltä varalta, että teemojen ja kysymysten ulkopuolelta oli tullut mieleen vielä jotain muuta asumisen muutoksiin liittyen. Kirjoitin haastattelun aikana mahdollisimman tarkat muistiinpanot. Tarkastutin muistiinpanoni haastateltavilla haastattelun lopuksi mahdollisten virheiden tai puutteiden vuoksi.

Kaikki haastateltavat saivat ennen haastatteluja minulta haastattelukutsun ja haastattelurungon tutustuttavaksi. Ennen haastatteluiden aloittamista haastateltavat allekirjoittivat myös suostumuksen, että saan käyttää haastatteluiden materiaalia opinnäytetyössäni ja saivat samassa minulta sitoumuksen ehdottomaan luottamukseen ja vaitiolovelvollisuuteen. Hain ja sain opinnäytetyöhöni tutkimusluvan KVPS Tukena Oy:ltä.

Toteutin kaikki haastattelut Vuoreksen asumispalveluyksikössä rauhallisessa tilassa. Asukkaan haastattelussa oli mukana hänen oma ohjaajansa, jottei haastattelutilanne olisi asukkaalle niin vieras ja outo, ja jotta hän tulisi ymmärretyksi mahdollisimman hyvin. Haastattelut olivat kestoiltaan 20 minuutista tuntiin.

2.4 Tutkimusaineiston analyysi

Käytin tutkimuksessani aineistolähtöisen sisällönanalyysin perusteita. Sisällönanalyysissä pyritään kuvaamaan aineistoa yleisessä ja tiiviissä muodossaan. Ensin aloitetaan tutkimusaineiston pelkistäminen, aineistosta karsitaan tutkimusongelman kannalta epäolennainen tieto. Tutkimusaineistoa siis tiivistetään tai pilkotaan osiin. Tiivistämistä ohjaavat tutkimuskysymykset. Sitten aineistoa ryhmitellään uudestaan johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi, ryhmittely tehdään sen mukaan mitä tutkimusaineistolla etsitään.

Tämän jälkeen jokainen ryhmä nimetään parhaiten sisältöä kuvaavalla pääkäsitteellä. Ryhmittelyistä muodostuu luokitteluja, käsitteitä tai teoreettinen malli. Saatujen tulosten avulla pyritään ymmärtämään tutkittavan kuvaamaa merkityskokonaisuutta. (Vilka 2005, 140; Kananen 2008, 94)

Suoritettuani kaikki haastattelut, kävin kaikkien haastatteluiden vastaukset läpi lukemalla haastatteluista tekemäni muistiinpanot. Sitten luin muistiinpanot toiseen kertaan ja karsin muistiinpanoistani turhat ja epäolennaiset tiedot tutkimukseni kannalta. Kun kaikissa haastatteluiden muistiinpanoissa oli jäljellä vain tarvittava tieto, aloin yhdistelemään teemoittain jokaisen haastattelun vastaukset. Saatuaani jokaisen teeman alle jokaisen haastatteluiden vastaukset, sijoittelin haastattelut vielä niin, että ensin kirjasin ohjaajien, sitten läheisten ja sitten päämiehen vastaukset. Sen jälkeen kirjoitin haastattelut kokonaisuuksiksi, lauseiksi. Sitten luin taas puhtaaksi kirjoittamani aineiston läpi ja aloin etsiä aineistosta teemoille otsikoita.

En edennyt tarkasti sisällönanalyysia noudattaen, koska halusin saada selville juuri tietynlaisia muutoksia asumisessa, ja sitä kuinka eri osapuolet kokevat nämä muutokset. Näin ollen oli tärkeää, että vastaukset olivat kyseisen aiheen alla selkeästi. Kävin lopuksi vielä aineiston läpi moneen kertaan tutkimuskysymysteni kanssa suhteessa tutkimuskysymyksiini ja tarkastelin vastausten yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia.

3 KEHITYSVAMMAISUUS JA HISTORIA

3.1 Kehitysvammaisuuden määritelmä

Kehitysvammaisuudella tarkoitetaan vaikeutta ymmärtää ja oppia uusia asioita. Kehitysvamman aste vaihtelee lievästä vaikeudesta vaikeaan vammaan oppia uusia asioita. Suomessa on noin 40 000 ihmistä, joilla on kehitysvamma. (Mitä kehitysvammaisuus on? 2014) Kehitysvammaisuuden kuvaamiseen käytetään yleensä älykkyysosamäärän mittaamista, vaikka älykkyys on kuitenkin vain osa ihmisen persoonallisuutta. Ihmisen kasvatusta, oppiminen, elämäkokemus ja elinympäristö vaikuttavat siihen, millaiseksi ihminen kasvaa. Kehitysvammaiset ovat yksilöllisiä aivan samalla tavalla kuin muutkin ihmiset. Heillä, niin kuin muillakin on omat persoonallisuudet, vahvuudet, mahdollisuudet sekä kyvyt, jotka löytyvät ja joita tarvittaessa tuetaan. (Malm, Matero, Repo & Talvela 2004, 165)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (1977/519) määrittelee kehitysvammaisen henkilöksi, jonka kehitys tai henkinen toiminta on häiriintynyt tai estynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi ja joka ei voi muun lain nojalla saada tarvitsemiaan palveluita. Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (1987/380) määrittelee vammaiseksi henkilön, jolla on vamman tai sairauden johdosta pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua elämän tavanomaisista toiminnoista. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519; Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380)

WHO:n (maailman terveysjärjestö) tautiluokituksen, ICD- 10:n, mukaan älyllisellä kehitysvammaisuudella tarkoitetaan tilaa, jossa henkisen suorituskyvyn kehitys on epätäydellinen tai estynyt. Erityisesti kehitysiässä esiintyvät taidot eli yleiseen henkiseen suorituskyvyn vaikuttavat kielelliset, motoriset, kognitiiviset ja sosiaaliset taidot ovat puutteellisia. (Kaski ym. 2012, 16)

Älyllinen kehitysvammaisuus on perustaltaan toiminnallinen määritelmä. Ratkaisevat tekijät määrittelyssä ovat henkilön edellytykset, ympäristö ja toimintakyky. Kyse on ympäristön vaatimusten ja älyllisten sekä adaptiivisten taitojen välisestä vuorovaikutuksesta. Kehitysvammaisuus tarkoittaa tämänhetkisen älyllisen ja sosiaalisen toimintaky-

vyn huomattavaa rajoitusta. (Kaski ym. 2012, 16) Kehitysvamma haittaa sitä vähemmän jokapäiväistä elämää mitä enemmän yhteiskunta huomioi erilaisten ihmisten tarpeet. Kehitysvammaisuutta ei siis pidetä pysyvänä tilana, vaan uskotaan että siihen voidaan vaikuttaa ympäristöä muokkaamalla ja ympäristön tuella. (Malm ym. 2004, 165–166)

3.2 Historiaa kehitysvammaisuudesta ja kehitysvammaisten asumisesta

Ihmisarvoa on korostettu maailmassa vuosituhansia. Nykyisessä maailmassa yleisen mielipiteen mukaan arvostettuja ihmisiä varsinaisesti ovat vain itsenäiset, tuottavat, omillaan selviytyjät ja eteenpäin pyrkivät ihmiset. Yksi ihmisryhmä, joka jää tämän mielikuvan ulkopuolelle ovat kehitysvammaiset. Tästä syystä niin kutsutut normaalit ihmiset eivät juuri koskaan ole kunnioittaneet kehitysvammaisen ihmisen loukkaamattomuutta ja ihmisarvoa. Heitä on muiden estämättä häväisty, pidetty pilkkana, sterilisoitu, suljettu laitoksiin ja tapettu. (Kehitysvammaisuus ja ihmisarvo 2009)

Keskiajalla luotiin perusta vammaisten hoitamiselle, kouluttamiselle ja kuntoutukselle, vaikkei silloin ollutkaan yhtenäistä ajattelutapaa vammaisuudesta. 1500-luvulla uuden ajan alussa yliopistoissa vammaisuus nähtiin yhä enemmän fysiologisena ja fyysisenä ilmiönä. Tällöin Martti Luther esimerkiksi näki kuitenkin vammaiset ”vaihdokkaina”, jotka paholainen oli vaihtanut terveen lapsen tilalle. 1800-luvulla luotiin vammaisten sosiaalista osallistumista, koulutusta ja työllistymistä koskevat rakenteet. Teollistuminen alkoi ja työvoima keskittyi kaupunkeihin, jolloin kehitysvammaisista tuli taakka yhteiskunnalle, koska he eivät olleet kykeneviä työhön. Vammaisuudesta tuli yhteiskunnallinen ongelma ja tällöin alettiin perustaa muusta yhteisöstä erillään olevia laitospiloja, sairaaloita ja vankiloita, joissa vammaisista yritettiin tehdä yhteiskuntakelpoisia. Suomessa steriloidtiin 1935–1970 – luvuilla yhteensä 7350 vammaista ihmistä. (Kehitysvammaisuus ja ihmisarvo 2009)

1800-luvulla kehitysvammaisuutta ei oikeastaan vielä tunnustettu Suomessa, mutta havaittiin toki jos henkilö oli vaikeasti kehitysvammainen. Ensimmäisissä virallisissa tilastoissa 1880 on mainittu tylsämieliset. 1900-luvun alussa Suomeen perustettiin ensimmäisiä hoito-osastoja ja hoitolaitoksia. Toimintakulttuuri oli näissä laitoksissa hyvin sairaalamainen ja kristilliset arvot ohjasivat toimintaa. Kuitenkin jo ennen hoitolaitoksia vuonna 1891 perustettiin Perttulan tylsämielisten kasvatuslaitos. Kehitysvammaiset on

nähty ihmisinä, jotka syyllistyvät rikoksiin, ovat köyhiä ja aiheuttavat haureutta. 1970-luvulla alkoi keskustelut vajaamielisten avohoidosta ja Suomeenkin rantautui kuntoutusideologia. 1980-luvulla alettiin puhua jo kehitysvammaisten normalisoitumisesta ja integroitumisesta yhteiskuntaan. Laitoshoidosta ja sen purkamisesta alettiin käydä alalla myös keskusteluja samaan aikaan. (Kehitysvammahuolto ennen 2014)

Vajaamielislaki tuli voimaan Suomessa 1958. Laki jakoi maan eri vajaamielispiireihin, joihin jokaiseen tuli rakentaa oma keskuslaitos. Vajaamielislaitosten rakentaminen sijoittuu 1960-luvun alusta 1970-luvun loppuun. Suomeen valmistui 1970-luvun loppuun mennessä yhteensä noin 6000 paikan keskuslaitosverkosto. Samaan aikaan, 1970-luvun lopulla alettiin esittää kritiikkiä laitosasumisesta ja laitoskeskeisyyttä kohtaan. Tällöin kehitysvammaliiton työryhmä esitti raportissa kansainvälisiä tutkimustuloksia kielteisistä vaikutuksista hoidon kehitykseen ja tuloksiin. Korostunut suojeleajattelu (vammasia suojeltiin yhteiskunnalta ja yhteiskunta suojeli itseään vammaisilta) alkoi murtua. (Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tulevaisuus 2013, 9-10; Kehitysvammahuolto ennen 2014)

Uusi kehitysvammalaki tuli voimaan 1977, jolloin kehitysvammahuollon toteutus siirtyi kunnan vastuulle. Laissa painotettiin laitoshuollon sijaan avopalveluja ja korostettiin kehitysvammaisten sopeutumista yhteiskuntaan. 1980-luvulla asumisen eri vaihtoehdot alkoivat lisääntyä eikä laitoshoido ollut enää ainoa vaihtoehto asumiseen kehitysvammaisille. Palvelujen toteuttaminen alkoi painottua avohuoltoon ja muihin asumispalveluihin. 1990-luvun lopulla kehitysvammalaitosten asukasmäärä oli pudonnut jo puoleen aiemmasta. Ohjatun ja autetun asumisen yksiköissä asuvien kehitysvammaisten määrä oli jo suurempi vuonna 1995 kuin laitoksessa asuvien määrä. (Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tulevaisuus 2013, 9-10; Osastolta omaan kotiin 2013; Kehitysvammahuolto ennen 2014)

4 KEHITYSVAMMAISTEN ASUMINEN JA ASUMISPALVELUT

4.1 Laitosasuminen ja nykytilanne

Sosiaalihuoltolaissa (1982/710) laitoshuollolla tarkoitetaan hoidon, ylläpidon ja kuntouttavan toiminnan järjestämistä sellaisessa sosiaalihuollon toimintayksikössä, jossa annetaan jatkuvaa hoitoa. Laitoshuoltoa voidaan antaa henkilölle, joka tarvitsee hoitoa, apua tai muunlaista huolenpitoa, jota ei voida tai jota ei ole tarkoituksenmukaista järjestää hänen omassa kodissaan muita sosiaalipalveluita hyväksi käyttäen. (Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710)

Kehitysvammalaitoksissa annetaan sekä lyhyt- että pitkäaikaista laitoshoittoa. Hoitomuodot voivat olla tavoitteiltaan ja tarkoituksiltaan erilaisia. Pitkäaikaisessa laitoshoidossa on esimerkiksi kehitysvammaisia henkilöitä, joiden hoito on määritelty kuntoutukseksi tai muuten määräaikaiseksi. Pitkäaikaista laitoshoittoa annetaan henkilölle, jolle ei voida ympärivuorokautista hoitoa kotona tai palveluasumisessa. Laitoshoittoon kuuluu hoidon lisäksi vaatteet, ravinto, lääkkeet, puhtaus sekä sosiaalista hyvinvointia edistävät palvelut. Laitoksissa asuu pääosin aikuisia, mutta pieni osa on myös lapsia (alle 18-vuotiaita). Kehitysvammalaitoksia on erikokoisia. Laitokset voidaan jakaa esimerkiksi kolmeen kokoluokkaan: 1) suuret laitokset, joissa on yli 200 asukasta, 2) keskisuuret laitokset, joissa on 100–200 asukasta ja 3) pienet laitokset, joissa on alle 100 asukasta. (Niemi & Brandt 2008, 61–64; Laitoshoido 2015)

Laitoshuollolle ominaista on asumisen kokonaisvaltaisuus, ympärivuorokautinen toiminta ja päiväjärjestyksen noudattaminen, hoitosuhde ja laitoshoidon maksu. Laitosasukkaalla on täysi ylläpito ja hänen kaikista perustarpeista huolehditaan. Asuinhuoneistot ovat usein kuitenkin epätäydellisiä, varustus puuttuu, kuten esimerkiksi oma wc ja suihku. (Niemi & Brandt 2008, 38)

Laitosasumisen purkaminen on herättänyt keskustelua alalla jo vuosikymmenien ajan. Vuonna 2007 sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi selvityksen, jossa ehdotettiin, että laitospalvelut poistuisi seuraavan kymmenen vuoden aikana. Ympäristöministeriön 2009 kesällä valmistuneen raportin mukaan vuoden 2015 lopussa tulisi olla enää 500 kehitysvammaisten pitkäaikaislaitospaikkaa. (Laitosasumisen lakkauttaminen 2014)

21.1.2010 valtioneuvosto hyväksyi periaatepäätöksen ohjelmaksi kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämisen vuosina 2010–2015. Hallituksen tavoitteena on sovittaa yhteen ihmisten asumisen toiveet ja tarpeet sekä yhteiskunnan tarpeet ja kestävä kehitys. Asumisohjelman tavoitteena on mahdollistaa kehitysvammaisille yksilöllinen asuminen, joka vahvistaa heidän osallisuutta ja yhdenvertaisuutta yhteisössä sekä yhteiskunnassa. Tavoitteiksi asetettiin vähentää laitoshoitopaikkojen määrää huomattavasti, tuottaa pitkäaikaisesta laitoshoidosta muuttaville noin 1500 asuntoa ja lapsuudenkodeista muuttaville noin 2100 asuntoa. Tavoitteeksi ohjelmakaudelle 2010–2015 asetettiin tuottaa ARA:n (Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus) ja RAY:n (Raha-automaattiyhdistys) tuella yhteensä 3600 kehitysvammaisille tarkoitettua asuntoa. Kuntayhtymien ja kuntien sekä erityishuoltopiirien ja muiden toimijoiden tehtäväksi tuli laatia alueellinen suunnitelma yhdessä siitä, miten ohjelmakaudella edetään kehitysvammaisten asumisen yksilöllisempiin asumisratkaisuihin. (Valtioneuvoston periaatepäätös ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi 2010; Laitosasumisen lakkauttaminen 2014)

8.11.2012 valtioneuvosto teki periaatepäätöksen kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta. Periaatepäätöksen tavoitteena on linjata erityisesti laitosasumisen asteittaisen lakkauttamisen toimenpiteet sekä asumisen tukemiseksi tarvittavien palvelujen kehittäminen. Päämääränä lakkauttaa laitosasuminen täysin vuoteen 2020. Silloin yhdenkään kehitysvammaisen ei tulisi asua enää laitoksissa. Perustuslaissa ja YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa on määritelty lähtökohdat laitosasumisen lakkauttamiselle. Periaatepäätös nojaa näihin. YK:n sopimuksessa edellytetään, että vammaisilla henkilöillä on yhtenäinen oikeus valita missä ja kenen kanssa he asuvat eivätkä he ole velvoitettuja käyttämään tietynlaisia asumisjärjestelyitä. (Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta 2012)

Muina keskeisinä periaatteina ovat vammaisten henkilöiden oikeuksien ja itsemääräämisen kunnioittaminen, tietoisuuden lisääminen vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksista, palvelujen ja lähiyhteisöjen kehittäminen, laadunvalvonta ja seuranta sekä hallinnonalojen välinen yhteistyö. Hallitus on siis sitoutunut jatkamaan meneillään olevaa kehitysvammahuollon rakennemuutosta ja kehittämään sellaisia palveluja, jotka mahdollistavat myös vaikeimmin vammaisten henkilöiden asumisen lähiyhteisöissä.

(Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta 2012)

4.2 Itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeus puhuttaa hyvin paljon tällä hetkellä ja on myös tärkeä ja näkyvä asia kehitysvammaisten asumisessa. Itsemääräämisoikeus jakaa paljon mielipiteitä ja ajatuksia alan ammattilaisten keskuudessa sekä pistää monen alalla työskentelevän tilanteisiin, joissa tarvitsee miettiä toimiiko oikein kehitysvammaisen ihmisen itsemääräämisen toteutumisen suhteen.

Kehitysvammaisilla on yhtäläinen oikeus itsemääräämiseen kuin muillakin kansalaisilla. Itsemääräämisoikeus ei aina toteudu kehitysvammaisilla samalla tavalla kuin muilla kansalaisilla erinäisistä syistä johtuen. Hallitus teki vuonna 2014 ehdotuksen eduskunnalle lakimuutoksista kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuteen liittyen. Uuden lain tarkoituksena olisi vahvistaa potilaan ja asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä sosiaali- ja terveydenhuollossa (Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi HE 108/2014). Suomessa itsemääräämisoikeutta koskevan erillisen lain säätämiseen havahduttiin silloin kun alettiin tutkia mahdollisuuksia ratifioida YK:n vammais-sopimus ja huomattiin, että olemassa oleva lainsäädäntö on ristiriidassa sopimuksen kanssa. YK- sopimus kieltää vapaudenriiston yksiselitteisesti vammaisuuden perusteella, mutta kehitysvammalaissa on pakkoa koskeva sekä tahdonvastaista erityishuoltoa koskevat pykälät. (Itsemääräämisoikeutta koskeva lakiuudistus loppusuoralla 2015)

Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan sitä, että henkilö voi päättää itseään koskevista asioista, kertoo Liisa Murto. Itsemääräämisoikeutta voidaan rajoittaa vain henkilöltä, jonka kyky itsemääräämiseen on alentunut. Siitä lähtee lakiehdotus. Kyvyn alentumisesta arvion tekee moniammatillinen tiimi, joka tuntee henkilön ja hänen toimintaympäristönsä. Tämän arvion perusteella päätöksen tekee terveydenhuollossa lääkäri ja sosiaalipalveluissa johtava viranhaltija. Itsemääräämiskyvyn voidaan todeta alentuneeksi silloin kun henkilö ei kykene tekemään itseään koskevia päätöksiä sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyen, tai ei ymmärrä käytöksensä seurauksia, tai jos hän todennäköisesti vaaran-

taa omaa tai toisten terveyttä ja turvallisuutta, tai vahingoittaa merkittävästi omaisuutta. (Itsemääräämisoikeutta koskeva lakiuudistus loppusuoralla 2015)

Laeissa on määritelty joitakin seikkoja liittyen ihmisen itsemääräämisoikeuteen ja oikeuteen päättää omista asioista. Suomen perustuslain (1999/731) mukaan jokaisella ihmisellä on oikeus elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen sekä turvallisuuteen. Perustuslain mukaan ketään ei saa myöskään asettaa eri asemaan ilman hyväksyttävää syytä sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Jokaisella Suomen kansalaisella on oikeus ja vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731)

Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) mukaan sosiaalihoitoa toteutettaessa on otettava ensisijaisesti huomioon asiakkaan mielipiteet ja toivomukset ja kunnioitettava muutoinkin asiakkaan itsemääräämisoikeutta. Asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon hänen etunsa. Asiakkaalla on oikeus osallistua ja vaikuttaa hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812)

4.3 Sosiaalinen osallisuus

Osallisuuden käsite liittyy yhteisöön osallisena olemiseen ja osallistumiseen. Sosiaalinen osallisuus tuottaa ihmiselle terveyttä ja hyvinvointia, koska osallisuus luo mielekäs-tä merkitystä elämään. (Osallisuus 2015) Kansalaisuus merkitsee oikeutta sekä mahdollisuutta tulla kuulluksi. Kuitenkaan pelkät oikeudet eivät yksinään riitä. Osallisuudesta ja joukkoon kuulumisesta neuvotellaan ympäristön kanssa vuorovaikutuksellisessa prosessissa. (Kehitysvammaisten ihmisten osallisuus toteutuu vuorovaikutuksellisten prosessien kautta 2014)

Kehitysvammaisella ihmisellä on resursseja ja tahtoa ohjata omaa elämää. Hän tarvitsee kuitenkin tukea toiveiden muotoiluun ja päätöksentekoon niin pienessä kuin suuressakin asiassa. Kehitysvammaisen ihmisen täytyy saada tietoa ja mahdollisuuksia ymmärrettävässä muodossa, jotta hän voi kokeilla eri vaihtoehtoja käytännössä, ja että niitä vaihtoehtoja on ylipäättään olemassa. Hän tarvitsee riittävästi aikaa ja mahdollisuuksia keskus-

tellakseen luotettavan ihmisen kanssa ennen päätöksen tekemistä. (Kehitysvammaisten ihmisten osallisuus toteutuu vuorovaikutuksellisten prosessien kautta 2014)

Kehitysvammaisen ihmisen rooli aktiivisena kansalaisena määrittyy suhteessa siihen millaiseksi henkilökunta mieltää oman roolinsa. Palveluiden käyttäjät että henkilökunta hakevat roolejaan uudelleen tässä sosiaalipalvelujen muutosvaiheessa. Silloin kun henkilökunta on epävarma siitä, mikä on oikein ja mikä väärin, määrittelevät he roolejaan uudelleen. Palveluiden käyttäjät taas miettivät omaa asemaansa ja ovat epävarmoja oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Henkilökunnan reflektiivinen asenne sekä palveluja käyttävien kehitysvammaisten luottamus henkilökuntaa kohtaan voi muodostaa hyvän pohjan arkipäivän kysymysten pohtimiselle. Sellainen pohja luo edellytykset sille, että osallisuus on luonnollinen osa myös kehitysvammaisten ihmisten arkipäivää. (Kehitysvammaisten ihmisten osallisuus toteutuu vuorovaikutuksellisten prosessien kautta 2014)

4.4 Kehitysvammaisten ihmisten asumista säätelevät lait

Kehitysvammaiset ihmiset eivät aina pysty asumaan samalla tavalla kuin muut kansalaiset heidän tuen tarpeensa vuoksi ja sen takia heidän asumisjärjestelyjä on säädetty eri laeissa. Kehitysvammaisten ihmisten asumispalveluja säätelevät sosiaalihuoltolaki, laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista sekä laki kehitysvammaisten erityishuollosta.

Suomen perustuslakiin (1999/731) on turvattu kaikkien ihmisten perusoikeudet. Laissa sanotaan, ettei ketään saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eri asemaan vammaisuuden takia. Jokaisella Suomen kansalaisella on myös oikeus liikkua maassa vapaasti sekä valita asuinpaikkansa. (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731)

Sosiaalihuoltolaki on ensisijainen kehitysvammalakiin nähden, mutta kehitysvammaisella on myös oikeus käyttää erityishuollon palveluja (Kaski ym. 2012, 267). Sosiaalihuoltolain (1982/710) mukaan kunnan on huolehdittava asumispalveluiden järjestämisestä. Sosiaalihuoltolaissa asumispalveluilla tarkoitetaan palvelu- ja tukiasumisen järjestämistä ja asumispalveluja annetaan sellaiselle henkilölle, joka tarvitsee erityisestä syystä apua tai tukea asunnon tai asumisen järjestämisessä. Kunta voi hoitaa järjestelyt itse, tai olla jäsenenä niistä huolehtivassa kuntayhtymässä, se voi myös ostaa palveluja yksi-

tyiseltä palveluntuottajalta tai antaa asiakkaalle palvelusetelin kotipalvelun hankkimiseksi (Kaski ym. 2012, 267).

Vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista lain (1987/380) tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia yhdenvertaisena muiden yhteiskunnan jäsenten kanssa, sekä poistaa ja ehkäistä vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä. Laki on ensisijainen kehitysvammalakiin nähden. Tähän lakiin sisältyvät kuljetuspalvelut, päivätoiminta, henkilökohtainen apu sekä palveluasuminen. Kunnan on huolehdittava, että vammaisille tarkoitettut palvelut ja tukitoimet järjestetään sisällöltään sekä laajuudeltaan sellaisina kuin kunnassa oleva tarve edellyttää. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380)

Palveluasumista järjestetään sellaiselle vaikeavammaiselle henkilölle, joka sairautensa tai vammansa vuoksi tarvitsee jatkuvasti toisen henkilön apua suoriutuakseen päivittäisistä toiminnoista. Palveluasumiseen kuuluvat sellaiset palvelut, jotka ovat välttämättömiä itsenäiselle suoriutumiselle. Palveluasumista järjestetään esimerkiksi palvelutalossa, ryhmä- tai hajautettuna asumisena. Palveluasumista voidaan järjestää myös kotiin. (Asumispalvelut ja asunnonmuutostyöt 2015)

Laissa kehitysvammaisten erityishuollosta (1977/519) säädetään erityishuollon antamisesta sellaiselle henkilölle, jonka henkinen toiminta tai kehitys on häiriintynyt tai estynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vamman tai vian vuoksi ja joka ei voi saada muun lain nojalla tarvitsemiaan palveluja. Lain tarkoituksena on edistää henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, omintakeista toimeentuloaan ja sopeutumistaan yhteiskuntaan sekä turvata hänen tarvitsemansa hoito ja huolenpito. Erityishuoltoon kuuluvia palveluita ovat muun muassa tarpeellinen ohjaus ja kuntoutus, työtoiminnan ja asumisen järjestäminen, henkilökohtaisten apuneuvojen ja apuvälineiden järjestäminen sekä yksilöllinen hoito ja muu huolenpito. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519)

4.5 Asumispalvelut

Kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat jokainen yksilöllisesti erilaista tukea, apua ja ohjausta elämäänsä ja niin myös asumiseen. Erilaisia asumismahdollisuuksia onkin täten järjestetty ja järjestetään lisää koko ajan, jotta jokaisella olisi mahdollisuus omia tarpeita parhaiten vastaaviin yksilöllisempiin asumismahdollisuuksiin.

Sosiaalihuoltolaissa asumispalveluilla tarkoitetaan palvelu- ja tukiasumisen järjestämistä. Asumispalvelukäsitteen sisältö on kuitenkin nykyään jo laajempi. Vammaiset henkilöt, jotka tarvitsevat asumispalveluja, on nykyään monenlaisia asumismahdollisuuksia. Palvelut on jaettu palveluiden tarpeiden mukaan vähäisestä avusta vaativaan apuun. Kehitysvammaisten laitoshuollon ulkopuolisesta asumisesta puhuttaessa käyttöön on jo muotoutuneet käsitteet autettu, tuettu ja ohjattu asuminen. (Niemelä & Brandt 2008, 36–38)

Autetussa asumisessa asuva tarvitsee koko ajan läsnä olevaa henkilökuntaa. Autetussa asumisessa on myös henkilökunta öisin paikalla. Asukkaiden tarpeet autetussa asumisessa ovat yleensä perushoidon tasolla, mutta perushoidon lisäksi ovat mahdollisuus ottaa huomioon kuitenkin asukkaan kuntoutumismahdollisuudet ja yksilölliset tarpeet. Autetussa asumisessa pyritään usein luomaan edellytyksiä ohjattuun asumiseen, mutta autettu asuminen voi myös olla pysyvä koti. Autetussa asumisessa asuu vaikeasti tai syvästi kehitysvammaisia, joilla on erilaisia lisävammoja. Asukkaina voi olla myös keskiasteisesti vammaisen henkilö, jolla on lisävammoja. (Niemelä & Brandt 2008, 39)

Ohjatussa asumisessa asuva selviää muuten melko itsenäisesti, mutta tarvitsee usein aamuisin ja iltaisin apua. Ohjatussa asumisessa ei ole yövalvontaa. Ohjatussa asumisessa pyritään suunnitelmalliseen asumistaitojen kehittämiseen ja kokeilujen tukemiseen. Ohjatusta asumisessa asukkaat käyvät yleensä päivisin töissä. Ohjatussa asumisessa asuu yleensä keskiasteisesti kehitysvammaisia henkilöitä, joiden muut vammat ovat lieviä ja jotka selviytyvät itsenäisesti tai pienellä tuella päivittäisistä toimista. (Niemelä & Brandt 2008, 39)

Tuetussa asumisessa asukas asuu omassa asunnossa normaalisti ja saa apua pulmatilanteissa tukihenkilöiltä. Tuettu asuminen mahdollistaa kehitysvammaisen henkilön itsenäisyyden ja omatoimisen toiminnan. Asunto voi olla vuokra-asunto, esimerkiksi kunnan, asukkaan tai sukulaisen omistama. Tuettuun asumiseen siirrytään portaittain kotoa tai laitosasumisesta pienemmän yksikön ja asumisvalmennuksen kautta ohjattuun asu-

miseen. Tuetussa asumisessa asukas huolehtii itsenäisesti asunnon päivittäisestä kunnossa pidosta ja siivouksesta. Asukkaan täytyy myös pystyä huolehtimaan ruokailuistaan ja ostoksistaan itsenäisesti, mutta hän saattaa tarvita apua ja suunnittelua esimerkiksi raha-asioissa. Tuetussa asumisessa voi asua henkilö, jolla on lievä kehitysvamma ja jotka kykenevät itsenäisempään elämään. (Niemelä & Brandt 2008, 39)

4.6 Asumispalvelun laatusuositus

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta on laatinut kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamisen laatusuosituksen vuosiksi 2010–2017. Laatusuosituksen lähtökohtana ovat suomalaisen asuntopolitiikan yleiset tavoitteet sekä kansalliset ja kansainväliset sopimukset ja linjaukset liittyen vammaisten ihmisten asumisen kehittämiseen. Laatusuosituksilla pyritään yksilöllisen asumisen mahdollistamiseen normaalissa ympäristössä niin, että kehitysvammaisen ihminen voi itse valita asunnon ja sen kenen kanssa asuu. Laatusuosituksen lähtökohtana on näkemys sellaisesta tulevaisuuden asumisesta, joka 1) perustuisi kansalaisuuden periaatteille sekä perus- ja ihmisoikeuksille 2) mahdollistaisi yhtäläisen osallistumisen ja pääsyn erilaisiin yhteisöihin 3) muodostuisi fyysisestä asuntoratkaisusta ja siihen yhdistettävästä avusta ja tuesta sekä suunniteltaisiin yksilöllisesti kunnioittaen henkilön toiveita ja tarpeita. (Laatusuositukset kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamiseen vuosiksi 2010–2017)

Kehitysvamma-alan neuvottelukunta nostaa suosituksessaan esille kolme kysymystä, joiden tulisi ratketa lähivuosina, jotta asuntojen rakentamisessa pystytään etenemään toiveiden mukaisesti.

Kysymykset ovat seuraavat:

1. Laitosasumisen määrätietoinen vähentäminen (keskeistä on vähentää laitosasuminen esitettyyn ja vieläkin alempaan määrään)
2. Uuslaitosten ja eri erityisryhmille tarkoitettujen asuntokeskittymien rakentamisen ennalta ehkäiseminen (on vältettävä yhdistämästä nuorten ja aikuisten kehitysvammaisten henkilöiden asumista esimerkiksi dementiaivanhusten tehostettuun palveluasumiseen)
3. Toimiva tilapäishoito estää laitoksiin muuton (on tärkeää torjua laitoksiin uusmuutto toimivilla tilapäishoidoilla ja muilla palveluilla koko Suomen alueella)

(Laatusuositukset kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamiseen vuosiksi 2010–2017)

5 HAASTATELTAVIEN VASTAUKSET

5.1 Esihaastattelut ja niistä saatu informaatio

Tein alustavan esihaastattelun ennen varsinaisia haastatteluja kolmelle kehitysvamma-alalla työskentelevälle. Halusin saada esitietoa alalla työskentelevien ihmisten ajatuksista, jotta saisin varsinaisiin haastatteluihin muodostettua oikeat kysymykset. Kerroin haastateltaville alkuun mitä opinnäytetyössäni on tarkoituksena tutkia. Sitten esitin yksinkertaisesti yhden kysymyksen ”Mikä muuttuu asumisessa?”. Toteutin haastattelut tapaamisella kasvotusten ja kirjoittamalla paperille pääasiat vastauksista ranskalaisin viivoin. Haastattelujen kestot olivat viidestä minuutista kahteenkymmeneen minuuttiin.

Ensimmäinen haastateltavistani vastasi, ettei mikään muutu, jos ei kulttuuri muutu. Hänen mielestään ajattelun täytyy muuttua ja olla yhdensuuntainen johdossa, henkilökunnassa, yksittäisessä henkilössä ja kaikissa niissä jotka alalla työskentelevät. Ilman tietoista puuttumista toimintaan ja niitä ohjaaviin arvoihin ei voi tapahtua muutoksia.

Toinen haastateltavistani sanoi alkuun, ettei pitkäaikainen laitosasuminen ole hyväksi kehitysvammaisille, heillä on oikeus omaan kotiin. Hän myös mainitsi, ettei hänellä ole faktatietoa siitä muuttuuko asumisessa mikään, mutta ajattelee, etteivät resurssit ole riittävät ja mahdolliset asumispalveluissa siihen, että oikeaa muutosta tapahtuisi. Hänen mielestään ihannetilanne olisi, että resurssit riittäisivät siihen, että jokainen pystyisi olemaan itsenäinen, itsemäärääväinen ja autonominen eikä henkilökunnan työvuorot vaikuttaisi esimerkiksi asukkaiden nukkumaanmenoaikoihin.

Kolmas haastateltava mainitsi toiveensa, ettei tulisi pieniä laitoksia vaan tehtäisiin yksilöllisiä ratkaisuja asumisen suhteen. Asumisen muutoksesta hän mainitsi seuraavia seikkoja

- Sijainti: laitousyhteisöstä aletaan sopeutua tavalliseen yhteisöön.
- Aukkaat opettelevat ja oppivat sosiaalisia taitoja sekä kaupassa käymistä.
- Aukkaat saavat tehdä enemmän omia valintoja ja heistä tulee yksilöllisempiä.
- Sisustus: oma koti, oma sisustus ja kodikkuus.

- Läheisten tapaaminen on huomattavasti helpompaa asumispalveluyksiköissä kuin laitoksessa.
- Asenne vaikuttaa paljon asumisen muutoksiin, mutta rakenteet tukevat ja mahdollistavat hyvään suuntaan asenteiden muutosta.
- Päivätoiminnan sijainti. Se on muuttunut, nyt päivätoimintaa järjestetään muualla kuin omassa kodissa tai sen välittömässä läheisyydessä.

Haastateltava tiivistä ajatuksensa siihen, että asukkaan koko elinpiiri laajenee laitoksesta poismuuton jälkeen. Laitoksessa eristyshuoneet ovat olleet lähellä ja käytettävissä aina tarvittaessa. Niitä on ollut ilmeisen helppo käyttää. Nyt kun eristyshuoneita ei enää ole, on työntekijöiden keksittävä muita keinoja millä estää asukkaiden epätoivottu ja väkivaltainen käytös, ja pohdittava mistä sellainen käytös kumpuaa.

5.2 Metsästä hienostoalueelle

Varsinaisissa haastatteluissani haastattelin kolme ohjaajaa, jotka kaikki olivat aikaisemmin olleet työssä Ylisellä, ja nyt olivat siirtyneet Vuoreksen asumisyksikköön työhön. He kaikki kuvasivat Ylisen ympäristön olleen hyvin kaunis, luonnonläheinen ja rauhallinen. Kaksi ohjaajista mainitsi Ylisen pihapiirin olleen myös asukkaille turvallinen ympäristö liikkua ja ulkoilla, kun alueella ei ollut liikennettä. Toisaalta aluetta kuvattiin laitospaiseksi monien laitoksiin kuuluvien asuinrakennuksien vuoksi. Eivätkä vanhat ränsistyneet rakennukset olleet ilo silmälle, kuten eräs haastateltu totesi.

Haastatelluista läheisistä toinen kuvasi Ylisen ympäristöä todella hienoksi ja kertoi että oli ihanaa, kun Ylisellä oli järvenranta vieressä. Haastatelluista läheisistä toinen koki myöskin järvenrannan mukavaksi. Hän mainitsi muistaneensa ympäristöstä myös leikkikentän, jossa hänen läheisensä oli viihtynyt hyvin pienempänä.

Haastatteleman päämies vastasi Ylisen ympäristön olleen mukava paikka, jossa oli kiva kävellä ja käydä kanttiinissa ostamassa lukuja.

Vuoreksen ympäristöä ohjaajat kuvasivat sanoilla lähiömäinen, kaupunkimainen sekä luksusmainen. Luonnon sanottiin olevan lähellä ja läsnä myös Vuoreksessa, mutta ympäristöön oli tullut myös paljon asfalttia ja teitä. Yksi ohjaajista koki suurimmaksi muu-

tokseksi vaarallisemman ympäristön, joka vaikuttaa asukkaiden ulkona liikkumiseen, kun vieressä on tie ja liikennettä. Toinen ohjaaja kertoi, etteivät kaikki asukkaat pysty ulkoilemaan omatoimisesti. Kolmas ohjaaja taas sanoi ympäristön olevan aivan yhtä turvallinen kuin aiemmin.

Yksi ohjaajista kuvasi ympäristön muuttuneen metsästä lähiöksi. Nyt asutaan hienosto-alueella eikä laitosrakennusten ympäröimänä, hän sanoi. Toinen läheisistä koki nykyisen ympäristön positiiviseksi, koska ympäristössä näkyy muitakin ihmisiä, eikä vain oma porukka. Haastattelemani läheisen näkökulmasta pihapiiri Vuoreksessa on melko pelkistetty. Päämies sanoi ympäristön olevan näyttävä ja komean näköinen. Hän sanoi myös ulkona ”menevän nyt koiria”.

Yksi ohjaaja kertoi ympäristön muutoksen johdosta asukkaiden tulleen uteliaimmiksi ympäristöä ja yhteiskuntaa kohtaan, asukkailla on kasvanut halu liikkua ulkona ja jutella ulkopuolisille ihmisille, hän kertoi. Vuoreksessa pihalla voi tulla vastaan kuka tahansa eikä vain tuttuja ihmisiä. Toisaalta ohjaajat olivat myös sitä mieltä, etteivät asukkaat oikeastaan välitä ympäristön muutoksesta erityisesti, samalla tavalla he liikkuvat ja viihtyvät kuin Ylisellä, eikä ympäristössä juurikaan ole muuttunut radikaalisti muu kuin se, että kaupunkimaisuus on astunut kuvaan.

Molemmat läheisistä kokivat ympäristön muutoksen positiivisena muutoksena, koska vierailut ovat nyt paljon helpompia matkan suhteen ja he pääsevät useammin käymään kylässä. Hyvänä asiana läheiset kokivat myös kaupungin läheisyyden, asukkaiden oman rauhan ja asumisen sijainnin.

5.3 Palveluiden piiriin

Ohjaajat kertoivat, että Ylisellä kaikki tarvittavat palvelut olivat saatavilla samassa laitossympäristössä. Kauppa ja puutarha olivat aivan vieressä, kilometrin päässä asuinrakennuksista. Lääkäripalvelut, erilaiset terapeutit sekä hammashoitola olivat saatavilla laitoksessa. Parturi ja esimerkiksi jalkahoito tulivat myös paikan päälle Yliselle. Kaikkiin asukkaiden tarvitsemiin palveluihin kulkeminen tapahtui kävellen, koska ne olivat saatavilla laitosalueella.

Läheiset mainitsivat myös kaikkien palveluiden olevan Ylisellä saatavilla. He mainitsivat myös kukkakaupan. Päämies kertoi, että Ylisellä oli kauppa, puutarha sekä lääkäri. Hän sanoi taittaneensa matkan näihin palveluihin jalkaisin.

Vuoreksessa ohjaajat kertoivat kaupan ja parturin olevan lähellä, noin kilometrin päässä asumisyksiköstä ja muiden palveluiden, kuten lääkäripalveluiden sijaitsevan Hervannassa noin neljän kilometrin päässä tai Tampereen keskustassa noin kymmenen kilometrin päässä. Yksi ohjaajista mainitsi, että parturin saa tilattua myös kotiin. Ohjaajat sanoivat lähikauppaan matkan taittuvan kävellen, mutta kauempana oleviin palveluihin joko bussilla tai taksilla.

Toinen haastattelemistani läheisistä sanoi palveluiden sijaitsevan nyt muualla, mutta kuitenkin hyvän matkan päässä. Toisen haastatteleman läheisen omaiselle tulee palvelut, kuten parturi ja jalkahoito paikan päälle, kuten Yliselläkin. Päämies kertoi käyvänsä kaupassa kävellen, mutta Tampereella lääkärissä taksilla kulkien. Parturointi tapahtuu kotona ohjaajan toimesta hänen omalla uudella hiustenleikkuukoneellaan.

Kaikki ohjaajat kertoivat palveluiden sijainnin muuttumisen olevan osaltaan hyvä asia. Positiivisina asioina palveluiden muutoksessa koettiin normaaliusperiaatteeseen siirtyminen, eli että mennään ihmisten ilmoille ja käytetään samoja palveluja kuin muutkin ihmiset. Yksi ohjaajista sanoi, että on kiva kun asukkaat pääsevät liikkumaan muualle palveluihin, jolloin he voivat käydä samalla reissulla esimerkiksi kahvilla. Lääkäripalvelut koettiin muuttuneen joltain osin huonommiksi, koska nyt ”joudutaan” puhelimissa jonottelemaan ja odottelemaan lääkäriaikoja. Ylisellä ne olivat aina saatavilla. Lääkäriin lähteminen ja meneminen vaativat myös henkilökuntaresursseja.

Haastatteleman läheiset kertoivat kokeneensa palveluiden sijainnin muutoksen oikein positiivisena. Näin tulee muutakin näkymää eikä olla vain samassa ympäristössä, he sanoivat. Toinen haastattelemistani läheisistä sanoi, että nyt hänen omaisensa on yksilöllisempi ihminen, oma persoona ja tavallinen Suomen kansalainen siinä missä muutkin eikä laitosasukki.

5.4 Sosiaalisten suhteiden vahvistuminen

Yksi ohjaajista mainitsi, ettei asukkailla ollut sosiaalisia suhteita juuri lainkaan Ylisellä. Hän muisti kuitenkin erään asukkaan, joka muodosti hoivasuhteen toiseen asukkaaseen, tämä suhde oli hänelle hyvin tärkeä, hän kertoi. Kaksi ohjaajaa mainitsi sosiaalisten suhteiden koostuneen pääasiassa muutamista omaisista. Yhdellä asukkaalla oli sosiaalisia suhteita vain hoitajiin, jotka olivat hänelle hyvin tärkeitä.

Haastattelemani läheinen kertoi käyvänsä läheisen luona Ylisellä lähes joka viikonloppu jossain vaiheessa, mutta myöhemmin kerrat harvenivat osaltaan sijainnin vuoksi. Läheinen kävi myös hänen luonaan yökylässä. Hän kertoi läheisen luona käyneen hänen mummonsa aikoinaan sekä tätinsä ja äitinsä. Hänen läheisensä kävi myös kotilomilla joskus viikon ja parinkin verran. Toinen läheisistä kertoi, että hän itse ja muutkin sukulaiset kävivät kylässä. Päämies kertoi ystävänsä Erkin (nimi muutettu) käyneen hänen luonaan kylässä Ylisellä asuessaan.

Ohjaajista kaksi kertoi päämiesten sosiaalisten suhteiden säilyneen ennallaan Ylisellä asumiseen verrattuna. Samat läheiset käy kuin sielläkin, he sanoivat. Yksi ohjaaja mainitsi, että yhdellä asukkaalla käy Vuoreksessa kylässä sellainen mummo, joka ei käynyt Ylisellä.

Toinen läheisistä kertoi, että hän käy itse muutaman kerran kuukaudessa tai joskus viikonkin välein kylässä läheisensä luona Vuoreksessa sekä hänen luonaan käy myös tati muutaman kerran vuodessa. Toinen läheisistä sanoi, että nykyään kaikki läheiset pääsevät käymään useammin kylässä, kun sijainti on muuttunut. Päämies kertoi ystävänsä Erkin käyvän kylässä myös Vuoreksessa, niin kuin hän kävi Ylisellä.

Sosiaalisten suhteiden muutoksista puhuttaessa ohjaajat mainitsivat, että asukkaiden kanssa ollaan nyt koko ajan, eritavalla kuin Ylisellä. He sanoivat myös kokonaisuudessaan sosiaalisten suhteiden parantuneen verrattuna aiempaan, nyt käydään kahvilla muualla ja nähdään ihmisiä koko ajan. He näkivät myös sijainnin muutoksen positiivisena, esimerkiksi sen tähden, että läheisten on helpompi tulla matkan suhteen kylään. Yksi ohjaajista kertoi yhden asukkaan ikävöivän entistä ohjaajaa niin, että on käynyt häntä katsomassa muuttamisen jälkeenkin. Vierailuiden ohjaajat sanoivat olevan helpompia ja rennompia, läheiset ovat vapaampia ja vierailut ovat kodinomaisempia, kun

päämiehillä on omat isot ja viihtyisät huoneet. Kahvia keitellään normaalisti ja istutaan sohvalla rennosti.

Läheiset kertoivat sijainnin muutoksen olevan todella positiivinen asia. He kertoivat, että nyt pääsee käymään helpommin jolloin vierailut ovat lisääntyneet. Toinen haastatteleminen läheisistä kertoi hänen ja läheisensä suhteen voimistuneen muuton jälkeen. Hän kertoi, että hänen läheisensä syntymäpäiväjuhlat on haluttu järjestää ja viettää ennen Vuoresta lapsuudenkodissa, mutta nykyään syntymäpäiväjuhlat vietetään läheisen omassa kodissa Vuoreksessa, jonne tulee sukulaisia ja asukasystävät ovat myös mukana juhlissa. Päämies kertoi haastattelussa käyvänsä vieraidensa kanssa pullakahvilla.

5.5 Ajasta kilpailua

Kaksi ohjaajista mainitsi Ylisellä olevan hieman paremmat henkilökuntaresurssit kuin Vuoreksessa, yksi sanoi resurssien olleen ihan hyvät Ylisellä kuin Vuoreksessa. Asukasmäärän sanottiin olevan suurempi Ylisellä, mutta käsipareja oli enemmän auttamassa tarvittaessa. Yksi ohjaajista mainitsi, että loppuaikoina Ylisellä alkoi olla paljon moniammatillisia työryhmiä, joihin kuuluivat muun muassa terapeutit.

Läheiset eivät osanneet oikein tarkasti sanoa resursseista, mutta heillä oli tunne, että henkilökuntaa oli ihan riittävästi ja joku oli aina läsnä. Päämies sanoi ohjaajia olleen tarpeeksi.

Vuoreksessa henkilökuntaresurssit olivat kahden ohjaajan mielestä liian pienet, minimaaliset, he sanoivat. Näin ollen aikaa on vain perushoitoon. Laadusta ollaan kaukana, eikä asukkaille riitä aikaa riittävästi, arvioi yksi ohjaajista. Resurssien puute heijastuu hänen mielestään negatiivisena arkeen, kun on paljon ohjaajien ajasta kilpailevia asukkaita. Päivä täytyy järjestää niin, että ohjaaja ottaa huomioon kuuden ihmisen arjen ja elämän, hän sanoi. Yhden ohjaajan mielestä resurssit ovat oikein hyvät. Hän totesi että Vuorekseen on mitoitettu vähän enemmän henkilökuntaa kuin tavallisesti asumisyksiköihin.

Läheiset kokivat henkilökuntaa olevan ihan riittävästi, aina on joku paikalla, juttelemasa ja keittämässä kahvia kun tulee kylään, he kertoivat. Päämies kertoi, että myös Vuoreksessa on tarpeeksi ohjaajia.

5.6 Pienistä ja karuista huoneista isoihin ja viihtyisiin

Ohjaajat kuvasivat asukkaiden huoneiden Ylisellä olleen pieniä ja karuja, jotka sisälsivät vain muutaman huonekalun, sängyn, lipaston ja vaatekaapin. Ohjaajat kertoivat kuitenkin joillain asukkailla olleen myös todella viihtyisiäkin huoneita, riippuen asukkaista. Huoneita sai sisustaa ja laittaa oman näköiseksi, mutta pieni tila kuitenkin rajoitti osaltaan ratkaisuja.

Toinen läheisistä sanoi hänen läheisensä asuneen Ylisellä toisinaan yksin ja toisinaan jonkun muun asukkaan kanssa samassa huoneessa. Tätä hän ei pitänyt kovin miellyttävänä. Hän sanoi sisustuksen huoneissa olleen melko askeettinen, muutamia tauluja seinillä, hän kuvasi. Toinen läheinen kuvasi huoneen olleen Ylisellä hyvin pieni, jossa läheinen ei viettänyt juuri muuta aikaa kuin ”päivähuilut” ja yöunet. Yhteisiä tiloja hän kuvasi viihtyisiksi, jossa hänen läheisensä enemmän aikaa viettikin. Päämies kertoi, että hänellä oli huoneessaan Ylisellä sininen mankka, muuta hän ei asiasta muistanut.

Ohjaajat kuvasivat nykyhuoneiden olevan huomattavasti isompia, uudempia ja viihtyisämpiä. Huoneita on yhden ohjaajan mukaan helpompi ja mukavampi asukkaidenkin sisustaa kun ei tarvitse peittää vanhaa ja rosoista seinää. Yksi ohjaajista kertoi omaisten olleen mukana paljon huoneiden sisustuksissa, jokainen saa tehdä oman näköisensä kodin itsellensä, hän sanoi.

Läheisistä toinen kertoi, että nykyinen huone on nyt ”perus poikamiesboksi” ja huone sisältää sitä mitä läheinen tarvitsee: televisio, dvd-soitin, tabletti ja radio. Hän kertoi ostaneensa läheisensä huoneeseen muun muassa kirjoituspöydän. Toinen läheinen kertoi huoneen olevan nykyään oikein viihtyisä, huone sisältää vanhaa ja uutta, huone on isompi ja nyt on oma iso vessa. Hän kertoi läheisensä viihtyvän hyvin omassa huoneessaan. Päämies kertoi, että hänellä on huoneessaan tabletti, rummut, kaiuttimet, televisio, kävelysauvat ja dvd-soitin.

Ohjaajat kuvasivat sisustuksen muutosta positiivisena, nyt on uudempaa, isommat huoneet, mukavampi sisustaa ja omat saniteetitilat. Yksi ohjaajista kuvasi asukkaita vielä niin laitostuneiksi, että ajatus omasta huoneesta ja kodista, ja sisustamisesta on vielä

melko vieras. Hän sanoi, että täytyisi saada asukkaita enemmän innostettua ja mukaan sisustamiseen ja oman huoneen laittamiseen itsensä näköiseksi, jotta heille tulisi ajatus omasta kodista. Läheisten mielestä nyt on niin kuin pitäisikin olla. Toinen läheinen mainitsi yleisten tilojen olevan liian pelkistettyjä Vuoreksessa.

5.7 Ulkotöistä päivätoimintakeskuksiin

Yksi haastatteluni teemoista koski asukkaiden päivä- ja työtoimintaa. Kaksi ohjaajista mainitsi Ylisellä toimivan ulkotyöryhmän, jossa kävi asukkaita töissä. Ulkotyöt järjestettiin Ylisen alueella. Yksi ohjaajista mainitsi, että kaikilla asukkailla oli mahdollisuus jonkinlaiseen päivä- tai työtoimintaan, yksilöllisesti miettien sen, että montako kertaa viikossa sitä oli. Ohjaaja sanoi, että mahdollisuus oli parempi Ylisellä päivä- ja työtoiminnan suhteen kuin Vuoreksessa asuessa. Päivä- ja työtoimintoihin asukkaat liikkuvat Ylisellä kävellen, koska ne järjestettiin Ylisen alueella.

Toinen läheishaastateltavista kertoi läheisensä käyvän ensin koulua ja sitten koulun loputtua siirtyvän työhömmiin Ylisellä. Läheinen muisteli hänen pussittelevan ja tehneen kaapelikiinnikkeitä työhömmissään. Työnteko sijaitsi Ylisen alueella ja läheinen kulki kävellen töihin. Toinen läheishaastateltavista sanoi, ettei hänen läheisensä ole käynyt päivä- tai työtoiminnassa, koska ei ole kykenevä sellaiseen. Päämies kertoi käyneensä Ylisellä ollessaan ulkotöissä osasto kymppillä kahtena päivänä viikossa ja kulkeneensa töihin kävellen.

Tämänhetkisestä päivä- tai työtoiminnasta ohjaajat kertoivat, että osa käy päivätoiminnassa muutaman kerran viikossa. Päivätoiminta järjestetään muualla kuin asumisyksikössä ja kulkeminen sinne tapahtuu takseilla. Yksi ohjaajista sanoi, että päivätoimintapaikoista joudutaan keskustelemaan melko lailla, jotta niitä saadaan. Päivätoimintapaikojen saaminen on hankalaa, ja kaikki jotka niitä haluaisivat, ja tarvitsisivat päivätoimintaa, eivät ole vielä päässeet mihinkään. Paikkoja täytyisi olla enemmän, he totesivat.

Toinen läheisistä kertoi hänen läheisensä käyvän päivätoiminnassa kolme kertaa viikossa ja kulkevan sinne taxilla. Hän sanoi, että päivätoimintapaikassa on paljon eri ohjelmaa, muun muassa liikuntaa ja keittiöhommia. Toisen läheishaastateltavan läheinen ei

käy päivätoiminnassa. Päämies kertoi, että hänen uusi työpaikkansa on Tuomiokallio, jossa hän käy tiistaina, keskiviikkona ja torstaina. Hän kertoi kulkevansa töihin autolla.

5.8 Vapaa-ajan rajattomat mahdollisuudet

Kyselin haastatteluissa millaisia vapaa-ajan viettomahdollisuuksia oli Ylisellä ja millaisia Vuoreksessa. Ohjaajista kaikki mainitsivat Ylisellä olevan käytössä talon auto, johon mahtui monta ihmistä. Autolla tehtiin reissuja eri paikkoihin, esimerkiksi kauppaan ja syömään ravintolaan. Autolla oli helppo ja mukava lähteä tekemään reissuja isommallakin porukalla. Yksi ohjaajista kertoi, että Ylisellä oli rantasauna, makkaranpaistopaikka, kuntosali, biljardipöytä sekä jonkinlaista kerhotoimintaa. Toinen ohjaaja kertoi myös kerhotoiminnasta ja sen nimen olevan ”Kaveriklubi”, joka toimi Ylisellä viikoittain. Klubilla oleskeltiin yhdessä ja laulettiin muun muassa karaokea. Klubilla syntyi kaveri- ja rakkaussuhteitakin. Ohjaajat muistelivat, ettei kukaan käynyt missään Ylisen ulkopuolella leireillä tai kerhoissa. Yksi ohjaajista sanoi, ettei Ylisellä juuri kukaan tehnyt vapaa-ajalla mitään.

Läheisistä toinen muisteli Ylisellä olleen pihatapahtumia, isompiakin, ainakin kesällä. Hän muisteli myös, että sunnuntaikirkossa asukkaat kävivät, sekä kaupungilla ostoksilla ja diskossakin joskus. Läheishaastateltavista toinen kertoi läheisensä vapaa-ajalla kuuntelevan lähinnä musiikkia ja viettävän aikaansa oleskellen, siitä hän nautti, kertoi läheinen. Hänen läheisensä kävi myös porukalla ulkoilemassa ja toisinaan grillipaikalla paistamassa makkaraa. Päämies itse kertoi käyvänsä vapaa-ajalla kanttiinissa pullakahvilla sekä ostamassa sieltä kokista. Hän sanoi, ettei käynyt kerhossa eikä muista ihan kaikkea vapaa-ajan vietostaan Ylisellä.

Päämiesten nykyistä vapaa-ajan viettoa pohtiessaan jokainen ohjaajista mainitsi henkilökohtaisten avustajien tuomat miltei rajattomat mahdollisuudet vapaa-ajan viettoon. Avustajien kanssa pääsee tekemään mitä haluaa ja menemään minne haluaa, liikkumaan pois Vuoreksesta. Pääosin avustajien kanssa ollaan iltaisin ja viikonloppuisin. Tekemiset mietitään yksilöllisesti asukkaan kohdalla jokaiseen avustajakertaan, päämies saa itse valita tekemisiään. Liikkua voi bussilla, taksilla tai kävellen. Ohjaajat kokivat henkilökohtaisen avustajatoiminnan todella mukavaksi. Se tuo asukkaan vapaa-ajan viettoon aivan erilaiset mahdollisuudet, verrattuna aikaisempaan tilanteeseen. Kaikki ohjaa-

jista kertoivat myös osan asukkaista käyvän jossakin vapaa-ajan kerhossa tai esimerkiksi torstaikahvilassa viikoittain. Kerhot ovat todella mieluisia asukkaille. Kesäleireillä osa asukkaista käy myös, ja niihin yritetään asukkaita yhä enemmän saada osallistettua, sanoi yksi ohjaajista.

Toinen läheisistä sanoi hänen läheisensä käyvän jossakin kerhossa ja toinen läheisistä mainitsi avustajatoiminnan, joka on tuonut hänen läheiselleen mahdollisuuden esimerkiksi autoajeluun, josta hän pitää kovasti. Muuten hän tykkää paljon ulkona oleskelusta, musiikin kuuntelusta sekä suihkussa ja saunassa käymisestä, kertoi läheinen. Päämies kertoi vapaa-ajalla kuuntelevansa musiikkia, käyvänsä kesäisin lenkillä ja tiistaisin tak-silla kerhossa.

5.9 Ajatuksia muutoksesta

Haastattelun lopuksi oli mahdollisuus kertoa omia ajatuksia asumisen muutoksista ilman annettua teemaa tai kysymyksiä. Yksi ohjaajista kertoi asumisen olevan edelleen osittain laitospaikkaa, vaikka hyvään suuntaan ollaankin menossa hänen mielestään. Normaaliusperiaatteita miettien hän sanoi suunnan olevan oikein hyvä. Laitosolosuhteet eivät korostu nykyisin. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että niin kauan kuin työtä tehdään kolmessa vuorossa ja minimimiehityksellä, niin työ on ”väkisinkin” laitospaikkaa. Ohjaaja mietti myös, että pitkäaikaisista ”laitosasukkaista” voi olla vaikea saada normaalielämän asukkaita. Onnistuuko se välttämättä koskaan, hän pohti. Laitosasuminen on latistanut ja taannuttanut monia asukkaita, normaalit käytöstavat ovat jääneet monilta oppimatta. Hän piti kuitenkin itsemääräämisoikeuden menevän parempaan suuntaan ja koki, että asukkaat saavat päättää oikeasti asioista enemmän kuin ennen.

Toisen ohjaajan mielestä asumisessa on muuttunut elämänlaatu ja vapaus sekä sosiaaliset suhteet ja tutustuminen ulkopuolisiin ihmisiin. Hän kertoi, että asukkaiden kanssa on harjoiteltu yhteiskunnan asukkaana asumista ja poismuuttamista tutusta ja turvallisesta ympäristöstä. Asumista ihmisten kesellä on harjoiteltu, muutos ja uudenlaiseen elämään oppiminen on tapahtunut hänen mielestään uskomattoman hyvin.

Kolmannen ohjaajan mieleen puhuttujen asioiden lisäksi asumisen muutoksessa tuli ruoka-asiat. Hän kertoi, ettei suurta muutosta ole tapahtunut, nyt ruoka tulee Tampereen

aterialta ja Ylisellä se tuli omasta keittiöstä. Hän sanoi Vuoreksen keittiöiden olevan kodinomaisempia. Ohjaaja kertoi, että haluaisi ruoan laiton ja ruoan syömisen olevan parempaa ja vaihtelevampaa eikä niin, että joka ilta tarjotaan ja syödään vain jogurttia. Vaihtoehtoja voisi olla monia, jolloin ruokailu olisi monipuolista. Tarkoituksena olisi, että kerran viikossa olisi ruoanlaittopäivä eikä ruoka tulisi joka päivä valmiina. Tulisi ruoan tuoksu ja kaikki se ruoanlaittoon liittyvä kodinomainen tunne, hän mietti.

Läheisistä toinen sanoi Vuoreksen olevan mukavampi paikka, on oma huone ja omat huonekalut, hän kertoi. Ei olla kahdestaan pienessä huoneessa yhteisen vessan kanssa ja ilman omaa itsenäisyyttä. Nyt on tilaa enemmän ja oma vessa.

Toinen läheinen sanoi asumisen muuttuneen yksilöllisemmäksi. Ollaan omassa kodissa ja pienemmissä yksiköissä. Ylisellä oli paljon asukkaita, nykyään ovat omat hoitajatkin jokaisella asukkaalla, hän kertoi.

6 YHTEENVETO

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli tutkia kehitysvammaisten ihmisten asumisen muutoksia laitosasumisesta asumispalveluyksikköön muuton jälkeen. Tavoitteenani oli selvittää mikä asumisessa on muuttunut muuttamisen jälkeen Vuoreksen asumispalveluyksikössä asukkaiden, työntekijöiden ja läheisten kokemana. Ensimmäinen tutkimuskysymykseni oli seuraava: kuinka huomattavia asumisen muutokset ovat siirryttäessä laitosasumisesta asumispalveluyksikköön. Kysymykseen tuli melko selkeä vastaus: muutos on huomattava. Mainitut muutokset voi kiteyttää seuraavasti: (luettelo)

- Sijainnin muutos Ylöjärveltä Tampereen Vuorekseen mainittakoon suurimpana asiana. Keskeltä metsää muutettiin asumaan uudisasuinalueelle.
- Laitosrakennukset muuttuivat vastarakennetuiksi omakotitaloiksi.
- Asukkaiden huoneet muuttuivat pienestä ja vanhasta isoon ja uuteen.
- Palveluiden sijainti, muun muassa lääkäripalvelut, muuttuivat pihapiiristä niihin palvelupaikkoihin missä muutkin ihmiset käyvät.
- Päivä- ja työtoiminnot muuttuivat samasta ympäristöstä taksimatkojen päähän, pois pihapiiristä. Kulkeminen tarvittaviin palveluihin ja toimintoihin vaihtui kävelystä bussi- sekä taksimatkoihin.

Toinen tutkimuskysymykseni oli se, että ovatko kokemukset asumisen muutoksista erilaiset asukkaan, työntekijän ja läheisen kokemana. Konkreettisten asioiden kohdalla kokemukset olivat hyvin samankaltaisia. Kuvaukset ympäristöstä, palveluiden sijainnista ja huoneiden sisustuksista olivat samantapaisia. Erilaisuutta oli nähtävissä siinä, että ohjaajat kertoivat ja kuvasivat asioita ohjaajan ja työntekijän näkökulmasta, jolloin esimerkiksi ympäristön muutoksista puhuttaessa ohjaajien näkökulmaan tuli turvallisuusajattelu liittyen asukkaiden ulkoiluun. Läheiset kokivat, että on hienoa kun ulkona liikkuu muitakin ihmisiä kuin vain omaa porukkaa. Vaikka sama asia mainittiin myös ohjaajien vastauksissa, he pohtivat myös turvallisuutta. Näkemyksien erilaisuus, silloin kun se vastauksissa näkyy, johtuu siitä, että ohjaajat miettivät ja tietävät muutoksia sekä oman työnsä kannalta että asukkaan kannalta. Läheisten vastauksissa ei ole samalla tavalla työnäkökulmaa. He pohtivat muutoksia vain asukkaan kannalta. Tästä mainittakoon esimerkkinä henkilökuntaresurssit. Kaksi ohjaajaa kolmesta oli sitä mieltä, että ne ovat liian pienet, mutta läheisten kokemus resursseista oli se, että ne ovat riittävät. Sa-

moin vapaa-ajasta puhuttaessa henkilökunta kertoi Ylisellä olleen kyllä paljon mahdollisuuksia vapaa-ajan viettoon, mutta niiden käyttö jäi yleensä vähäiseksi. Läheiset kertoivat näkemyksensä siitä kuinka Ylisellä oli ihania vapaa-ajan vietto mahdollisuuksia ja kokivat, että niitä myös käytettiin.

Päämiehen kokemus verrattuna ohjaajiin ja läheisiin oli vähän erilainen. Ympäristön muutosta hän kuvasi siten, että muuten oli samanlaista Ylisellä sekä Vuoreksessa, mutta nyt ulkona liikkuu koiria. Hän ei tunnistanut tai kokenut merkittäväksi sitä olivatko esimerkiksi rakennukset ympärillä muuttuneet, tai ei ainakaan kokenut aiheelliseksi sitä mainita. Päämiehen kokemusmaailmassa merkittävä asia oli koirat, joita Ylisellä ei nähty.

Kolmas tutkimuskysymykseni oli se että millaisena asumisen muutokset koettiin. Jokaisen haastatellun näkemykset muutoksesta olivat positiiviset. Asumisyksikön sijainnin muutos oli vaikuttanut moneen asiaan positiivisesti. Muuttuneen ympäristön suhteen oltiin todella tyytyväisiä. Nyt asutaan siellä missä muutkin ihmiset, eikä laitoksessa keskellä metsää, kuten eräs haastateltava tiivistä.

Haastattelujen perusteella voi todeta, että sijainnin muutos on vaikuttanut positiivisesti asukkaiden sosiaalisiin suhteisiin ja kanssakäymisiin. Läheiset pääsevät useammin vierailemaan, kun sijainti on lähellä ja yhteydet ovat hyvät. Siitä, että palveluita käytetään siellä missä muutkin ihmiset käyvät, oltiin pääasiassa iloisia. Näin tulee liikuttua ja mentyä normaalisti palveluihin niin kuin muutkin ihmiset tekevät. ”Normaalisuuden” merkitys korostui monen haastateltavan suusta eri vastauksissa. Haastateltavat pitivät tärkeänä ja hienona asiana, että asuminen, palveluiden käyttäminen ja sosiaaliset kanssakäymiset tulevat normaaleiksi. Asukkaiden huoneista ja vapaa-ajan vietosta haastateltavat olivat todella tyytyväisiä. Henkilökohtaiset avustajat ovat tuoneet asukkaiden vapaa-aikaan tekemisen mahdollisuuksia. Elämänlaadun koetaan parantuneen sekä asuminen tuntuu nyt yksilöllisemmältä, kun on omat tilavat huoneet, joissa omat saniteettitilat.

Joitakin negatiivisiakin kokemuksia ja ajatuksia muutos on myös herättänyt. Yksi ohjaajista koki ulkoilun turvattomampana, koska liikennettä on enemmän ja piha ei ole aidattu niin kuin Ylisellä oli. Lääkäripalveluiden ohjaajat mainitsivat huonontuneet aiemasta. Ylisellä sai lääkäriajan samana päivänä kun tarvitsi. Nyt ovat puhelinjonotusajat

ja aikoja saattaa joutua odottamaan pidempäänkin. Lääkäriin meno muualle vaatii tietysti myös henkilökuntaa, joka on poissa sen ajan muusta päivän toiminnasta. Henkilökuntaresurssien suhteen kaksi ohjaajaa oli sitä mieltä, että aikaa ei riitä asukkaille tarpeeksi, jolloin työntekeo tuntuu perushoidolta. Yksi ohjaajista mainitsi myös laitospaikkaa yksikössä olevan edelleenkin. Hän arveli sen kestävän niin kauan kuin kolmivuorotyötä tehdään pienillä resursseilla.

Vastauksissa tuli esille joitain asioita liittyen asukkaiden itsemääräämisoikeuden edistymiseen ja lisääntymiseen. Selkeästi tuli esille oman kodin sisustus. Se, että asukkaat saavat sisustaa omaa kotiaan oman näköisekseen aivan niin kuin haluavat ja henkilökunta kannustaa siihen. Muutos aiempaan huomattava siinä, että nyt henkilökunnalla on ajatus siitä, että asukkaille pyritään saamaan tunne omasta kodista. Aikaisemmin siihen ei ole ollut ehkä halua tai innostusta Ylisen vanhoista ja pienistä huoneista johtuen. Asukkailla ei ole ollut aikaisemmin välttämättä kodikkuuden tunnetta, eikä samanlaista itsemääräämisen tunnetta oman kodin suhteen. Nyt siihen pyritään.

Toinen merkittävä asia asukkaiden itsemääräämisen edistymiseen liittyen on henkilökohtaiset avustajat. Nykyään asukkailla on Vuoreksessa asuessaan mahdollisuus henkilökohtaisiin avustajiin, joiden kanssa voi periaatteessa tehdä mitä vain. Asukkaalla on oma henkilökohtainen avustaja jonkun sovitun tuntimäärän viikossa, joka on vain hänen kanssaan ja toteuttaa asukkaan toiveita. Asukas saa siis pääasiassa itse päättää tekemisistään henkilökohtaisen avustajan kanssa. Ylisellä asuessa ei ollut henkilökohtaisia avustajia, jolloin tekemiset, joihin asukas tarvitsi apua tai tukea olivat riippuvaisia vain paikalla olevasta henkilökunnasta.

Yleisesti ottaen henkilökohtaisista avustajista puhuttaessa tulee usein esille se, että saako päämies todella valita tekemisensä avustajan kanssa vai kuinka paljon sitä rajoitetaan? Onko henkilökohtainen avustaja päämiehelle aikaa, jolloin hän todella saa valita tekemisensä vai ohjataan häntä tai jopa päätetään hänen puolestaan mitä hän avustajansa kanssa tekee milloinkin. Jos päämies haluaisi mennä joka ikinen kerta ulos syömään tai pullakahville, rajoitetaanko tällaista toimenpidettä esimerkiksi siitä syystä, että asumispalveluyksikön henkilökunta pitää sitä ”turhana” tai liian samanlaisena tekemisellä jokaiselle kerralle? Syynä tällaiseen vaihtoehtoisten tekemisten keksimiseen voi olla myös varmaan asukkaan terveydelliset riskit, jos hänellä on vaikka reilusti ylipainoa. Jos kuitenkin kuvitellaan, että ei ole, niin onko se vain henkilökunnan vallankäyt-

töä? Kuka hyötyy siitä? Ei ainakaan asukas itse, jos hänet passitetaan tekemiseen, joka ei häntä kiinnosta. Henkilökunnan mielipiteet, arvot ja ajatukset vaikuttavat varmasti tällaisiin päätöksiin. Tuleeko tähän asiaan tarkennusta lakimuutoksissa?

Kolmantena asiana itsemääräämisen edistymiseen liittyen yksi ohjaajista mainitsi ruokailuasiat. Henkilökunta tarjoaa/antaa asukkaille helposti aamu- tai iltapalaksi ruokaa omalla valinnallaan ja päätöksellään. Nyt ruokailuihin ja ruokaan aletaan kiinnittää huomiota enemmän. Ruoasta yritetään saada monipuolisempaa, ettei aina olisi tarjolla vain esimerkiksi jogurttia ja pyritään siihen, että asukkaat valitsisivat todella itse syömiensä siinä suhteessa kuin se on mahdollista. Asukkaiden omaa valintaa ja päätöksentekoa pyritään vahvistamaan.

Esihaastattelemistani työntekijöistä yksi mainitsi eristyshuoneiden poistumisen merkittävyyden uusissa asumispalveluyksiköissä. Esimerkiksi Vuoreksessakin asuu henkilöitä, jotka ovat käyttäytyneet väkivaltaisesti ja käyttäytyvät joskus vieläkin. Asukkaita on muuttanut Ylisen turvaosastolta, jossa on ollut eristyshuoneita. Vuoreksen asumispalveluyksikössä erillisiä eristyshuoneita ei ole, ja näin ollen ratkaisuja väkivaltatilanteisiin joudutaan etsimään muulla keinoin. Asukkaan itsemääräämisoikeus lisääntyy ainakin siinä suhteessa, ettei häntä voi vastoin hänen tahtoaan lukita eristyshuoneeseen sillä perusteella että hän on väkivaltainen. On neuvoteltava muita keinoja, joiden luulisin olevan miellyttävämpiä myös asukkaalle.

Osallisuus ja osallistuminen tavalliseen elämään ovat edistyneet monin tavoin. Sijainnin muuttuessa uudisasuinalueelle on naapureina tavallisia ihmisiä, joiden kanssa kävellään samoilla kaduilla ja käydään samassa lähikaupassa. Asukkaat liikkuvat julkisilla kulkuneuvoilla niin kuin muutkin ihmiset ja he käyttävät julkisia palveluja niin kuin kaikki muutkin. Hyppy yhteiskunnan osallisiksi on valtava verrattuna Yliseen, jossa kaikki palvelut löytyivät samasta pihapiiristä eikä kulkua muualle juuri ollut.

Osallistuminen erilaisiin vapaa-ajan viettomahdollisuuksiin on kasvanut. Asukkaat käyvät kerhoissa ja kahviloissa ja kesäisin leireillä, joihin henkilökunta yrittää osallistaa asukkaita yhä enemmän. Henkilökohtaisten avustajien kanssa voidaan lähteä miltei mihin vain ja kulkeminen pidemmälle on mahdollista busseilla ja takseilla. Ylisellä asuessa eivät asukkaat käyneet juuri Ylisen ulkopuolella lainkaan, ainakaan missään vapaa-ajan kerhoissa. Asukkaat tapaavat nyt kerhoissa ja kahviloissa uusia ihmisiä ja heillä on

mahdollisuus muodostaa uusia sosiaalisia suhteita sekä tuntea olevansa osallisena jossakin yhteisössä tai miksei monissakin.

Mahdollisuuksia ja kehittämisideoita asukkaiden osallisuuden vahvistamiseen ja osallistamiseen yhteiskunnan palveluihin löytyy vielä. On joitakin työmenetelmiä ja tapoja, joiden uskon jääneen käytäntöön laitosasumisesta. Luulen niiden olevan sellaisia asioita, joita olisi mahdollisuus muuttaa ja vahvistaa asukkaan osallisuuden ja itsemääräämisen kannalta, mutta jotka olisivat lisätyötä, ja mahdollisesti ”vaikeuttaisivat” henkilökunnan työtä. Ehkä? Voi olla, että joitain työmenetelmiä on ollut helppo noudattaa sen tähden, että työ on sujunut joustavasti ja mukavasti henkilökunnan mielestä, muttei taas välttämättä asukkaiden.

Henkilökunnan voisi olla mahdollisuus edistää vielä enemmän osallisuutta ja asumisen muutoksia esimerkiksi kannustamalla asukkaita enemmän talon ulkopuolisiin menoihin, kuten kerhoihin, kahviloihin, kaupungille, diskoihin, konsertteihin jne. Haastatteluiden pohjalta asukkaiden sosiaaliset suhteet koostuvat asuintovereista, ohjaajista ja omaisista. Missä ovat muut kaveri- ja ystävyys-suhteet? Niitä löytyisi varmasti kodin ulkopuolelta. Päämiehen haastattelusta kävi ilmi koira-asia. Jos asukas pitää koirista, voisi häntä viedä esimerkiksi koiranäyttelyyn.

7 POHDINTA

7.1 Opinnäytetyöprosessi

Opinnäytetyöprosessini alkoi kesällä 2013 kun sain idean opinnäytetyöhöni. Syksyllä 2013 esitin tutkimusaiheestani ideapaperin ja kävin alkupalaverissa yhteistyötahon kanssa. Keväällä 2014 hain tutkimuslupaa KVPS Tukena Oy:ltä ja esitin myös tutkimussuunnitelmani koululla. Sain tutkimusluvan kesällä 2014. Tarkoitukseni oli aloittaa jo silloin työstämään opinnäytetyötä, mutta työt veivät aikaani ja päätin siirtää opinnäytetyön tekoa myöhemmäksi. Syksyllä 2014 aloin antamaan taas ajatusta aiheen suhteen ja selailin kirjallisuutta. Ajattelin valmistua joulukuussa 2014, mutta sainkin pitkän sijaisuuden ja opinnäytetyön teko hidastui. Kävin loppusyksystä 2014 kuitenkin palaverissa uuden asumispalveluyksikön johtajan kanssa ja sain uusia näkökulmia ja vinkkejä työhöni.

Tammikuussa 2015 aloin työstämään opinnäytetyötä toden teolla, edelleen töiden ohella. Luin kirjallisuutta, kirjoitin teoriaa, kävin muutamassa palaverissa ohjaavan opettajan kanssa ja yhteistyötahon kanssa. Kaikki haastattelut tein huhtikuussa 2015 kahden viikon aikana, jonka jälkeen jatkoin opinnäytetyön kirjoittamista.

Jos olisin aloittanut aiemmin, niin olisi ehtinyt tehdä tutkimuksesta vähän laajemman. Haastatteluiden teon jälkeen ajattelin, että olisin halunnut haastatella kaikkia ohjaajia, läheisiä ja päämiehiä ja saada enemmän tietoa. Siihen ei ollut kuitenkaan mahdollisuutta, kun opinnäytetyön laajuus ja aika tuli vastaan. Opinnäytetyö on antanut minulle paljon kokemusta tutkimuksen tekemisestä kaikin puolin, ja olen saanut uutta tietoa ja näkökulmia ammattiani ajatellen.

7.2 Eettisyys ja luotettavuus

Laadullisessa tutkimuksessa on kaksi toimijaa, tutkija ja tutkittava. Tiedon kerääjän eli tutkijan omien asenteiden ja näkemysten sekoittaminen tutkimusmateriaaliin ja sen tulintaan on mahdollista ja vaarallista. Erilaisilla valinnoilla ja rajaavilla kysymyksillä

voidaan ohjata tutkittavaa haluttuun suuntaan. Tällä tavalla voidaan rajata vastaajan näkökantojen esilletuloa. (Kananen 2008, 122)

Alkuun, miettiessäni opinnäytetyötä ilman perehtymistä mihinkään teorian tietoon ja ollessani aivan vasta-alkaja kehitysvamma-alalla, oli minulle muodostanut tietynlaisia ennakkokäsityksiä laitosasumisesta. Ajatukseni olivat laitosasumisesta huonot. Jos olisi siitä tilanteesta lähtenyt välittömästi haastatteluja tekemään, olisi omat asenteeni ja näkemykseni vaikuttaneet tulkintaan ja tekemiin haastattelukysymyksiin. Aiheeseen perehdyttyäni enemmän ja jutellessani monien alan ihmisten kanssa, ajatukseni muuttuivat ja saivatkin monia eri näkökulmia, jotka poistivat ennakkokäsityksiäni. Toivoin, että sain tutkimukseni haastattelukysymykset tehtyä ilman johdattelua haluamiini vastauksiin. Ainakin pyrin siihen, ja siksi tein melko yksityiskohtaiset suorat kysymykset, jottei omiin johdatteluihin jäisi tilaa, vaan saisin tarvittavan tiedon napakasti.

Laadullisessa tutkimuksessa on reaktiivisuuden ongelma, joka tarkoittaa tutkijan ja tutkimusasetelman vaikutusta tutkittavaan henkilöön ja sitä kautta myös tutkimustuloksiin, eli tutkimustulokset voivat vääristyä. Mielenkiinnon kohdistaminen tutkimuksen kautta tutkittavaan voi saada jo aikaan muutoksen käyttäytymisessä. Tutkimuksissa reaktiivisuutta voidaan pyrkiä pienentämään, mutta ei täysin poistamaan. Jos vaikutuksen tiedostaa, voi sitä pyrkiä pienentämään halutessaan. (Kananen 2008, 122)

Yllämainittua kyseistä ongelmaa jouduin pohtimaan ennen haastatteluja, haastatteluiden aikana ja haastatteluiden jälkeen. Koska olin ollut töissä Vuoreksessa ja haastateltavat ohjaajat tunsivat minut, pohdin sen mahdollista vaikuttavuutta haastatteluihin. Mietin sen olevan toisaalta hyvä, että haastateltavat ”uskaltavat” tulla mukaan haastatteluun ja vastata ehkä mahdollisimman totuudenmukaisesti ja rehellisesti, koska olin heille tuttu. Haastatteluiden aikana mietin, että pitävätkö he minua pätevänä haastattelijana ja tutkimustani mielenkiintoisena, jotta jaksavat vastaila. Mietin, vastaavatko he niin kuin ajattelevat minun haluavan, niin kuin haluavat vastausten näkyvän ulkopuolelle vai oikeasti rehellisesti. Ja mietin kuinka minä käyttäydyin, osasinko olla pätevä haastattelija ja saada haastateltavat luottamaan minuun ja tutkimukseeni, jotta saisin mahdollisimman totuudenmukaiset vastaukset. Haastatteluiden jälkeen tarkastutin kirjoittamani muistiinpanot, jotta haastateltavat tietävät mitä olen kirjoittanut ja heillä on mahdollisuus korjata ja sanoa tarkennuksia.

Päämieshaastatteluja oli alun perin kaksi. Toinen haastateltava kuitenkin keskeytti haastattelun ensimmäisen kysymyksen jälkeen, joten informaatiota sain vain yhdestä haastattelusta. Päämieshaastatteluissa oli mukana myös heidän ohjaajansa, jotta tilanne olisi luonnollisempi päämiehille ja he tulisivat varmasti ymmärretyksi oikein. Johdattelemattomuus oli todella hankalaa päämieshaastattelussa, koska en tiennyt ymmärsikö haastateltava kysymyksiä oikein ja pystyikö täten vastaamaan tutkimuksen tiedon kannalta tarpeellisesti vai eikö hän halunnut vain vastata joihinkin kysymyksiin. Oli vaikeaa sellaisissa tilanteissa olla kysymättä johdattelevaa kysymystä missä tiesin hänen vastauksensa, mutta päämies ei vastannut olettamallani tavalla. Teki mieli kysyä asiaa uudelleen, siten kuin sen tiesin olevan. Se olisi kuitenkin ollut johdattelua eikä olisi toteutunut tarkoitukseni: kysyn samat asiat kaikilta haastateltaviltani.

Tutkimusaiheen valinnassa tulisi kiinnittää huomiota tulosten hyödynnettävyyteen niin, että niillä olisi merkitystä yhteiskunnan hyvinvoinnin ja kehittymisen kannalta (Kananen 2008, 134). Opinnäytetyöaihetta valitessani pohdin yhteiskunnallista näkökulmaa, ja totesin tutkimuksellani olevan hyötyä myös yhteiskunnalle. Aiheesta on tehty vähän aiempia tutkimuksia, koska laitosasumisen todellinen purkaminen on alkanut vasta viime vuosina Pirkanmaalla. Tutkimukseni on kuitenkin vain yhdestä asumisyksiköstä koostuva, ja kyse on vain muutamien haastateltavien kokemuksista. Näin ollen tutkimuksen tuloksia ei voi yleistää. Voi myös olla, että saman yksikön toiset haastateltavat olisivat vastanneet haastatteluihin aivan toisella tavalla.

Laadulliseen aineistoon liittyy usein paljon luottamuksellista tietoa yrityksestä ja haastateltavista, joten materiaalin käyttö vaatii aina luvan. Usein haastateltavien annetaan lukea tutkijan tekemät tulkinnat, jotta he voivat varmistua asioiden oikeellisuudesta. (Kananen 2008, 135) Ennen koko prosessin alkua hain tutkimusluvan KVPS Tukena Oy:ltä, jonka sain ja sitten vasta aloin tekemään työtä. Ennen haastatteluja oltuani yhteydessä haastateltavien kanssa, kerroin heille mitä aion tehdä ja miten ja painotin luottamuksellisuutta ja nimettömyyttä. Ennen varsinaisia haastatteluja toimitin heille haastattelukutsun ja haastattelurungon. Haastatteluiden jälkeen tarkistutin oikeellisuuden vuoksi haastateltavilla vielä kirjoittamani muistiinpanot.

7.3 Jatkotutkimusideat

Tehdessäni opinnäytetyötä, mielenkiinto tutkimusta kohtaan syveni koko ajan. Alkoi jopa harmittamaan etten tehnyt laajempaa työtä. Jatkotutkimuksena opinnäytetyölle voisi olla koko asumispalveluyksikön mukaan ottaminen tutkimukseen siltä osin kuin se on mahdollista. Jos kaikki työntekijät, jokaisen asukkaan jokin läheinen ja asukkaat mahdollisuuksien mukaan olisivat tutkimuksessa mukana, saisi tutkimuksesta kattavan ja siten tietäisi kuinka asuminen on muuttunut Vuorekseen muuttamisen jälkeen kaikkien kohdalla. Lisäksi voisi ottaa mukaan vielä eri aihealueita, jotta tutkimuksesta tulisi vieläkin kattavampi.

Samankaltaisen tutkimuksen voisi tehdä myös niin laajana, että toteuttaisi sen vaikka jokaiseen Pirkanmaalaiseen asumispalveluyksikköön, joihin on muutettu Yliseltä. Silloin tulisi koko Pirkanmaata kattava ja laaja kuva laitosasumisen jälkeisistä asumisen muutoksista.

LÄHTEET

Asumispalvelut ja asunnonmuutostyöt. 2015. Sosiaali- ja terveysministeriö. Luettu 10.5.2015

http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/sosiaalipalvelut/asumispalvelut

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi HE 108/2014.

Hänninen K. & Konola K. 2013. Osastolta omaan kotiin. Suuntaaja 2/2013, 6-7.

<http://www.kvps.fi/images/tiedostot/Artikkelit/Suuntaaja-2013-2.pdf>

Kananen J. 2008. KVALI- Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. 1. painos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Kaski M., Manninen A. & Pihko H. 2012. Kehitysvammaisuus. 5. painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Kehitysvammaisuus. 2014. Vernerit. Luettu 9.4.2015.

<http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus>

Kehitysvammahuolto ennen. 2014. Vernerit. Luettu 10.4.2015.

<http://verneri.net/yleis/kehitysvammahuolto-ennen>

Kehitysvammaisten asumisohjelma (KEHAS). 2015. Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. Luettu 20.5.2015.

<https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elamantuki/asuminen/kehitysvammaisten-asumisohjelma-kehas>

Kehitysvammaisuus ja ihmisarvo. 2009. Luettu 9.4.2015.

<http://erityisopetus.blogspot.fi/2009/02/kehitysvammaisuus-ja-ihmisarvo.html>

Laatusuositukset kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen rakentamiseen vuosiksi 2010–2017. 2010. Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. Luettu 10.5.2015.

http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/laatusuositukset_asuntojen_rakentamiseen_2010_2017.pdf

Laitosasumisen lakkauttaminen. 2014. Vernerit. Luettu 20.4.2015

<http://verneri.net/yleis/laitosasumisen-lakkauttaminen>

Laitoshoido. 2015. Sosiaali- ja terveysministeriö. Luettu 17.4.2015.

http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/sosiaalipalvelut/laitoshoido

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380

- Lindqvist A-M. 2014. Kehitysvammaisten ihmisten osallisuus toteutuu vuorovaikutuksellisten prosessien kautta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Luettu 20.5.2015.
<https://blogi.thl.fi/blogi/-/blogs/kehitysvammaisten-ihmisten-osallisuus-toteutuu-vuorovaikutuksellisten-prosessien-kautta>
- Malm M., Matero M., Repo M. & Talvela E. 2004. Esteistä mahdollisuuksiin - Vammaistyön perusteet. 1.painos. Porvoo: WSOY.
- Mietola R., Teittinen A. & Vesala H. 2013. Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tulevaisuus. Suomen Ympäristö 3/2013, 8-9.
- Mitä kehitysvammaisuus on?. 2014. Vernerit. Luettu 9.4.2015.
<http://verneri.net/yleis/mita-kehitysvammaisuus-on>
- Mukana hyvässä elämässä. KVPS Tukena Oy. Luettu 8.4.2015.
<http://www.tukena.fi/>
- Niemelä M. & Brandt. K. 2008. Kehitysvammaisten yksilöllinen asuminen. Pitkäaikaisesta laitostasumisesta kohti yksilöllisempiä asumisratkaisuja. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:73. Helsinki: Yliopistopaino.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-4061.pdf&title=Kehitysvammaisten_yksilollinen_asuminen_Pitkaaikaisesta_laitostasumisesta_kohti_yksilollisempia_asumisratkaisuja_fi.pdf
- Osallisuus. 2015. Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. Luettu 20.5.2015.
<https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>
- Puhakka A. (toim.) 2015. Itsemääräämisoikeutta koskeva lakiuudistus loppusuoralla. Ketju. 1/2015. Luettu 20.5.2015
<http://ketju-lehti.fi/aiheet/itsemaaraaminen/itsemaaraamisoikeutta-koskeva-lakiuudistus-loppusuoralla/>
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
- Valtioneuvoston periaatepäätös ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi. 2010. Sosiaali- ja terveysministeriö. Luettu 20.4.2015.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39502&name=DLFE-10827.pdf
- Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta. 2012. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:15. Luettu 20.4.2015.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5197397&name=DLFE-24004.pdf
- VAMPO – Vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2010–2015. 2014. Vernerit. Luettu 20.5.2015.
<http://verneri.net/yleis/vampo-vammaispoliittinen-ohjelma-vuosille-2010-2015>
- Vilka H. 2005. Tutki ja kehitä. 1. painos. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Vuoreksen asumispalvelut. KVPS Tukena Oy. Luettu 8.4.2015.

<http://www.tukena.fi/palveluyksikot/vuores/>

Mäkinen V. 2014. Ylinen ponnistaa kohti Pitkääniemeä. Ylöjärven Uutiset. Luettu 20.5.2015.

<http://ylojarvenuutiset.fi/2014/01/15/ylinen-ponnistaa-kohti-pitkaniemea/>

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukutsu

Arvoisa haastateltava!

Olen Tampereen ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelija Miia Mäntylä ja teen opinnäytetyötä aiheena ”Laitosasumisesta päämieheksi”. Opinnäytetyön tavoitteena on tutkia asumisen konkreettisia ja koettuja muutoksia laitosasumisesta asumispalveluyksiköön muuton jälkeen.

Opinnäytetyössäni käytettävä aineisto kerätään haastattelujen avulla. Osan haastatteluitani nauhoitan ja litteroin. Haastattelumateriaalin tulen käsittelemään ehdottoman luotamuksellisesti ja siten, ettei henkilöllisyys tule julki. Haastattelijana olen sitoutunut noudattamaan salassapito- ja vaitiolovelvollisuutta. Opinnäytetyön valmistuttua haastattelutallenteet ja muu haastatteluaineisto hävitetään. Valmis opinnäytetyö on julkinen ja se tallennetaan Theseukseen. Theseus on ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden verkkokirjasto.

SUOSTUMUS HAASTATTELUUN

Allekirjoittamalla tämän, annan luvan haastattelun nauhoittamiseen ja siitä tarvittavien tietojen käyttämiseen opinnäytetyössä.

HAASTATELTAVAN ALLEKIRJOITUS JA NIMENSELVENNYS

Kiitos osallistumisesta!

Miia Mäntylä

Tampereen ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

mii.mantyla@soc.tamk.fi

Liite 2. Haastattelurunko

Taustatiedot

- Oletko perheenjäsen/sukulainen/ystävä/jokin muu läheinen?
- Kuinka kauan olet tuntenut päämiehen/päämiehet?

Ympäristö/Pihapiiri

- Millainen ympäristö ja pihapiiri olivat Ylisellä
- Kuinka ympäristö ja pihapiiri ovat muuttuneet asumispalveluyksikköön muuttaessa?
- Jos ympäristö on mielestänne muuttunut, kuinka sen koette?

Palvelut

- Missä palvelut (kauppa, kampaaja, lääkäri) sijaitsivat Ylisellä? Konkreettisesti?
- Missä palvelut sijaitsevat nykyään?
- Jos palveluiden sijainti ja palveluiden käyttäminen on muuttunut mielestäsi, kuinka koet muutoksen?

Sosiaaliset suhteet

- Millaisia sosiaalisia suhteita päämiehillä oli Ylisellä asumisen aikana?
- Millaisia sosiaalisia suhteita päämiehillä on nykyään?
- Onko sosiaalisissa suhteissa tapahtunut mielestäsi jotakin muutoksia?

Resurssit

- Millaiset henkilökuntaresurssit olivat Ylisellä mielestäsi?
- Millaiset henkilökuntaresurssit ovat asumispalveluyksikössä?
- Jos ne ovat erilaiset, mitä mieltä olet muutoksesta?

Huoneiden sisustus

- Millaisia olivat päämiesten huoneet Ylisellä?
- Millaisia päämiesten huoneet ovat asumispalveluyksikössä?
- Jos huoneiden sisustus on muuttunut, mitä mieltä olet muutoksesta?

Päivä- ja työtoiminta

- Kävivätkö päämiehet päivä- tai työtoiminnassa aiemmin, jos, niin missä sitä järjestettiin? Sijainti?
- Käyvätkö päämiehet nyt päivä- tai työtoiminnassa, jos käy, niin missä sitä järjestetään? Sijainti?

Vapaa-aika

- Millaisia vapaa-ajan vietto mahdollisuuksia Ylisellä oli? Kävivätkö päämiehet jossakin teema- tai harrastekurssilla? Missä ne järjestettiin?
- Miten koet vapaa-ajan vietto mahdollisuudet nykyään? Käyvätkö päämiehet nyt jossakin teema- tai harrastekurssilla? Missä ne järjestetään?

Kokonaisuus

- Tuleeko mieleesi jotakin asioita mitä haluaisit vielä sanoa asumisen muutoksiin liittyen?